

ПЪТЕКИ КЪМ СВОБОДАТА

НАЧАЛО НА САМОСТОЯТЕЛЕН ЖИВОТ

**ПОДКРЕПА ЗА НЕЗАВИСИМ
И САМОСТОЯТЕЛЕН ЖИВОТ**

**Стандарт за социална услуга в подкрепа на младежи,
напускащи алтернативна грижа**

Iceland
Liechtenstein
Norway **Active
citizens fund**

www.activecitizensfund.bg

**SOS ДЕТСКИ
СЕЛИЩА
БЪЛГАРИЯ**

www.sosbg.org

ПОДКРЕПА ЗА НЕЗАВИСИМ И САМОСТОЯТЕЛЕН ЖИВОТ

Стандарт за социална услуга в подкрепа на младежи, напускащи алтернативна грижа

Проект „Пътеки към свободата: Овластяване на младежи от алтернативна грижа да живеят самостоятелно и пълноценно“ се реализира в периода 2020-2022 година в областите с административни центрове градовете София, Перник, Пловдив, Стара Загора, Русе, Габрово и Велико Търново. Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Исландия, Лихтенщайн и Норвегия по Фонд Активни граждани България в рамките на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство.

Целта на проекта е да подкрепи млади хора, напускащи алтернативна грижа в България успешно да започнат своя самостоятелен живот, чрез предоставяне на **нова социална услуга – «Подкрепа за самостоятелен живот»**. Новата социална услуга подкрепя младежите чрез индивидуален договор за подкрепа в шест области - продължаващо образование, устойчива заетост, редовен доход, осигурено жилище, добро здраве, отговорност към собственото си благополучие и емоционална стабилност.

В резултат от изпълнението на проекта бяха подкрепени над 200 младежи от цялата страна. Най-голям дял от предоставената подкрепа бяха професионалните и образователни курсове, следвани от подкрепа за жилище и грижа за здравето, включително грижа за психичното здраве.

Една от целите на проекта е **застъпничество** за постигане на силна ангажираност на държавата и гражданското общество в подкрепата за самостоятелен живот на младежи, напускащи грижа. С настоящата публикация предлагаме стандарт на нова за страната ни социална услуга за подкрепа на млади хора в първите им стъпки към самостоятелност..

Настоящият доклад е разработен от екип на Джънкшън България по задание на Сдружение SOS Детски селища България. Върху текстовете на доклада работиха д-р Наталия Герасимова Христова-Михайлова, Рая Стоянова Михайлова, д-р Стоян Георгиев Михайлов. Екипът благодари на Мариян Дянков, директор Развитие Програми и Нина Тодорова Ръководител SOS Обучителен център, за подкрепата и споделянето на опит относно програмата.

Съдържание

Използвани съкращения.....	6
1. Въведение.....	7
2. Методология на изследването.....	9
3. Нормативна рамка и политики за социално подпомагане на младежи, напускащи системата за грижа по отношение на образование, заетост, здравеопазване, жилище, достъп до други услуги.....	10
3.1. Законодателство, свързано със семейството.....	10
3.2. Законодателство, свързано със закрила на децата.....	11
3.3. Законодателство в сферата на младежката политика.....	11
3.4. Социално законодателство.....	12
3.5. Законодателство, свързано с интеграция на хората с увреждания.....	13
3.6. Законодателство в образователната сфера.....	13
3.7. Законодателство, свързано със заетостта.....	14
3.8. Законодателство, свързано със здравето.....	15
3.9. Изводи по отношение на законодателната рамка.....	16
4.1. Социална сфера.....	17
4.1.1. Министерство на труда и социалната политика.....	17
4. Структури на национално и регионално ниво в подкрепа на младежите, напускащи системата за грижа.....	17
4.1.2. Агенция за социално подпомагане.....	18
4.1.3. Агенция за качество на социалните услуги.....	18
4.1.4. Държавна агенция за закрила на детето.....	19
4.1.5. Агенция за хората с увреждания.....	19
4.1.6. Агенция по заетостта.....	19
4.2. Образование и здравеопазване.....	20
4.2.1. Министерство на образованието и науката.....	20
4.2.2. Министерство на здравеопазването.....	20
5.1. Брой на младежите, напускащи системата на алтернативна грижа.....	21
5. Младежи, напускащи системата за грижа.....	21
5.2. Основни потребности на младежите, напускащи системата на алтернативна грижа.....	27
6. Описание на услугите в Програма „Подкрепа за независим и самостоятелен живот“.....	30
6.1. Цели и задачи на Програмата.....	30
6.2. Целева група на програмата.....	30
6.3. Очаквани резултати.....	30
6.4. Основни дейности и услуги.....	31
6.4.1. Основни принципи и подходи.....	31
6.4.2. Основни дейности и етапи на осъществяване.....	32
6.4.3. Процедури за включване, подкрепа и напускане на програмата.....	33
6.5. Екип за предоставяне на услугите в програмата.....	34
6.6. Стандарти за качество на услугите в програмата.....	34
7. Добри практики в Европа за работа с напускащи системата за грижа.....	40
8. Изводи и препоръки за промени в законодателството.....	49

Използвани съкращения

АЗ	Агенция по заетостта	ММС	Министерство на младежта и спорта
АСП	Агенция за социално подпомагане	МОН	Министерство на науката и образованието
АХУ	Агенция за хората с увреждания	МТСП	Министерство на труда и социалната политика
АКСУ	Агенция за качество на социалните услуги	НЖ	Наблюдавано жилище
БТ	Бюро по труда	НПО	Неправителствена организация
ВУЗ	Висше учебно заведение	ОИСР	Организацията за икономическо сътрудничество и развитие
ДАЗД	Държавна агенция за закрила на детето	ППГ	Професионална приемна грижа
ДДЛРГ	Дом за деца лишени от родителска грижа	ПЖ	Преходно жилище
ДИ	Деинституционализация	ПНСЖ	Програма Начало на самостоятелен живот
ДСП	Дирекция „Социално подпомагане“	СК	Семеен кодекс
ЕИП	Европейско икономическо пространство	СОП	Специални образователни потребности
ЗДОИ	Закон за достъп до обществена информация	ФМ	Финансов механизъм
ЗЗД	Закон за закрила на детето	ЦВН	Център за временно настаняване на деца и младежи
ЗЗ	Закон за здравето	ЦНСТ	Център за настаняване от семеен тип
ЗЗО	Закон за здравното осигуряване	ЦНСТДМУ	Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи с увреждания
ЗМ	Закон за младежта	ЦНСТДМБУ	Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи без увреждания
ЗНЗ	Закон за насърчаване на заетостта	ЦСОП	Център за специална образователна подкрепа
ЗПУО	Закон за предучилищно и училищно образование		
ЗПОО	Закон за професионалното образование и обучение		
ЗВО	Закон за висшето образование		
ЗЖ	Защитено жилище		
ЗЖЛПР	Защитено жилище за лица с психични разстройства		
ЗЖЛУИ	Защитено жилище за лица с умствена изостаналост		
ЗЖЛФУ	Защитено жилище за лица с физически увреждания		
ЗСУ	Закон за социалните услуги		
ЗХУ	Закон за хората с увреждания		
КТ	Кодекс на труда		
КЦ	Кризисен център		

1. Въведение

Настоящият доклад е разработен от екип на Джънкшън България по задание на SOS Детски селища България в рамките на изпълнението на проект „Пътеки към свободата: Овластяване на младежи от алтернативна грижа да заживеят самостоятелно и пълноценно“. Проектът е насочен към младежи, напускащи алтернативна грижа (приемна грижа, ЦНСТ и др.), а финансирането му е осигурено от Фонд Активни граждани България по ФМ на ЕИП 2014-2021.

Целта на проекта е да овласти 210 младежи успешно да започнат самостоятелен живот, чрез предоставяне на нова услуга «Подкрепа за самостоятелен живот». Услугата е насочена към овластяване на излизащи от грижа младежи, чрез индивидуализиран пакет подкрепящи дейности с цел продължаващо образование, устойчива заетост, редовен доход, осигурено жилище, добро здраве, отговорност за своето благополучие и емоционална стабилност по време на този житейски преход. Услугата се структурира според конкретните потребности и желания на младежа, оценени от екип от експерти, и включва консултации със специалисти, стипендии за квалификационни курсове и други мерки. Преките бенефициенти са младежи на възраст от 16 до 29 години, които напускат алтернативна грижа.

Развитието на социална услуга за подкрепа на социалната интеграция на младежи, напускащи системата на алтернативна грижа, се обуславя от редица фактори. На първо място през последните години системата за закрила на детето в България постигна напредък в алтернативната грижа за деца, разделени от родителите си, но далеч от фокуса на държавните политики остават младежите, излизащи от грижа, и подкрепата за самостоятелния им живот.

В доклад, изготвен по поръчка на SOS Детски селища „От грижа към самостоятелност: подкрепа за младежите, напускащи грижа в България“¹ са очертани основните групи потребности на тези младежи по отношение на място за живот, образование, заетост, здраве, комуникация и общуване и административен статус.

Изследването идентифицира, че по отношение на мястото за живот резидентните услуги осигуряват временно местожителство до навършване на 18-годишна възраст (20-годишна, ако младежите учат). При децата и младежите с увреждания тази възраст е 29 години. Поради факта, че мястото за живот е една от основните тревоги в живота на младежите в грижа, свързана с бъдещото им напускане на услугите, подготовката за намиране на жилище е ключов компонент в цялостната подготовка за самостоятелен живот. Този компонент, както и подготовката за връщане в семейна среда, трябва да бъде реализиран по време на пребиваването в услугите. Според резултатите от изследването, част от подготовката за напускане на алтернативна грижа е договаряне на преместването в други услуги, като не са идентифицирани програми, които целенасочено да формират умения за самостоятелно осигуряване на място за живот в дългосрочен план. Това води до редица проблеми с намирането на местоживеене след напускане на системата за грижа, върху които е акцентирано в следващата част.

Друга област, в която е необходима подкрепа за децата и младежите в грижа, е подготовката за заетост и професионална квалификация, както и развитие на умения за постигане на финансова самостоятелност. За близо половината от участвалите в изследването младежи намирането на добра работа е цел, която те свързват с възможността да живеят самостоятелно. Идентифицирана е засилена активност и ангажираност на услугите за алтернативна

¹ <https://sosbg.org/content/uploads/2020/08/doklad-ot-Grija-kum-samostoyatelnost.pdf>

грижа по отношение на осигуряване на работа за сметка често на формирането на умения за самостоятелно търсене на работа, представяне пред работодател и най-вече спазване на работни правила и задържане на работа. Като резултат, често пъти пребиваващите в услугите не са достатъчно подготвени за самостоятелното търсене и намиране на работа и нямат необходимите умения във връзка с оставане на работното място и постигане на финансова самостоятелност.

Друга важна тема в живота на младежите в грижа е образованието. Резидентните услуги се грижат за това всички настанени деца без увреждания да учат или поне да бъдат записани в училище. Това е валидно и за децата с увреждания, но за тях преобладаващо се осигуряват възможности за обучение в ЦСОП или изнесени паралелки в социалните услуги. Според изследването, мнозинството от децата в алтернативни услуги посещават училище (около 82%). В случаите, когато е налице добра съвместна работа между образователните и социалните услуги, се договарят гъвкави форми на обучение, което дава възможност на децата да завършат средното си образование. Това, обаче, често не гарантира ниво на знания и завършване на образователна степен, както и развитие на мотивация за продължаване на образованието. Не по-малко важни за децата и младежите в грижа са комуникацията и общуването със значими възрастни, връстници и др. Данните показват, че контактите с родителите, семейството и приятели извън услугата са затруднени и се осъществяват рядко. Половината от интервюираните младежи, настанени в алтернативни услуги, са прекъснали връзките с родителите си. Тази раздяла и отсъствието на програми за работа със семействата в посока осигуряване на възможности за събиране играе ключова роля и е една от основните бариери пред интеграцията в общността. В допълнение и като следствие значимите хора в живота на децата в грижа стават техните ръководители, възпитатели, приемни родители или социални работници. Тази връзка, обаче е при формални правила и поддържането и е въпрос на лично желание от двете страни, а не правило, което да обуславя продължаващата подкрепа. Значимият възрастен е важна фигура в живота на всяко дете, съответно подрастващ младеж или пълнолетен млад човек. Важна е също така подкрепящата среда като цяло, приятелска, семейна (може да става дума за новосъздадено семейство). В системата на грижа връзката със значимите възрастни се прекъсва и се замества с подкрепа от страна на професионалистите в услугите. Липсата на такава среда/значими възрастни и/или връстници оказва влияние върху начина, по който младежите общуват и се справят със света изобщо, във всяка негова сфера.

Здравето, както и административният статус са другите най-важни групи потребности в живота на младежите в грижа, съответно свързани с бариерите и предизвикателствата пред тях. Младежите в услугите са здравно осигурени и имат лични лекари, като изборът им се прави от услугите и често личният лекар е институционално свързан с услугата. Липсват програми за формиране на умения за комуникиране със здравната система.

Друг проблем, който този доклад идентифицира е свръх-защитената институционална и административна среда, която води до ефекта заучена безпомощност или вътрешното убеждение, за липса на умения за самостоятелно справяне. Това се явява сериозна пречка пред интегрирането и пълноценния самостоятелен и независим живот след напускане.

Посочените предизвикателства, произтичащи от една страна от наличното законодателство и политики, а от друга от модела на работа в системата на алтернативна грижа, очертават необходимостта от целенасочени програми и услуги за подкрепа на социалната интеграция на младежите след напускане на грижа.

2. Методология на изследването

Целта на настоящото изследване е да опише актуалната ситуация на младежите в грижа, техните основни потребности, политиките и структурите, които са ангажирани с посрещане на нуждите и да представи социална услуга, която е развита и която ги подкрепя в първите години на тяхната самостоятелност.

Методологията на изследване включва преглед на налична количествена и качествена информация. Целта е да се събере и анализира информацията относно:

- Целевата група младежи от 16 до 29 год., които напускат или предстои да напуснат различни форми на алтернативна грижа – резидентна грижа, приемна грижа, семейства на близки роднини по отношение на брой, етнически състав, пол, образование, разпределение според вида грижа, географско разпределение, демографски и социален анализ
- Съществуващата нормативна рамка (вкл. законови положения и подзаконови документи) и политики за социално подпомагане на горната целева група по отношение на образование, заетост, здравеопазване, жилище, достъп до други услуги и пр.
- Ефективността на нормативната рамка и политики и определяне на съществуващите проблеми в реализацията на човешките права и потребности на целевата група. Структурите на национално и регионално ниво, които могат да окажат подкрепа, с цел да се покаже как законовите положения се прилагат на практика - кои организации имат ангажименти, как работят, дали обменят информация, дали има отношения само по вертикала от националното към регионалните нива на съответната структура и дали добре се синхронизират действията по хоризонтала.
- Добри практики в България и в чужбина за подпомагане на членовете на тази целева група да започнат самостоятелен живот и да достигнат своя потенциал на индивидуално развитие – SOS Детски селища България, Фондация за социална промяна включване и други.
- Описание на социална услуга „Подкрепа за независим и самостоятелен живот“ и стандартите за нейното качество – изисквания към среда, сътрудници, брой бенефициенти на един сътрудник, права на младежите и девойките.
- Формулиране на първоначални препоръки и/или съображения за промени в съществуващото законодателство и политики за подпомагане на целевата група.

3. Нормативна рамка и политики за социално подпомагане на младежи, напускащи системата за грижа по отношение на образование, заетост, здравеопазване, жилище, достъп до други услуги

В тази част на доклада се разглежда основната нормативна рамка и политики за социално подпомагане на младежи, напускащи системата за грижа по отношение на образование, заетост, здравеопазване, жилище, достъп до други услуги. Прави се преглед и сравнителен анализ на определенията в законодателството, предвидените мерки и услуги. Този преглед цели описание на основните политики и нормативна рамка, която опосредства интегрирането на младите хора, живели в алтернативна грижа.

3.1. Законодателство, свързано със семейството

Семейният кодекс (СК) на Република България² урежда отношенията, основани на брак, родство и осиновяване, както и настойничеството и попечителството. Той регламентира сключването на брак, личните и имуществените отношения между съпрузите, прекратяването на брака, произхода и родството, осиновяването, отношенията между родители и деца и др.

В Глава 9 „Отношения между родители и деца“ са регламентирани правата и задълженията на родителите и децата, както и случаите на ограничаване и лишаване на родителите от права.

Специално внимание тук заслужава чл. 137 (Заместваща грижа), според който лица, на които са възложени грижи за детето, не придобиват родителски права и задължения. Но в същото време тези лица могат без съгласието на родителите да вземат решения и да предприемат действия за запазване живота и здравето на децата, за които полагат грижи. Освен това, лицата, при които детето е настанено по съдебен ред, имат право и задължение да живеят с него, както и задължение да осъществяват фактически действия по грижа, надзор, възпитание и съвместно живеене. Те извършват необходимите правни действия за защита на личните права на детето, свързани с неговото здраве, образование и гражданско състояние, както и за издаването на документи за самоличност по Закона за българските лични документи, след положително становище на Дирекция «Социално подпомагане» (ДСП). Лицата имат задължения по управление и разпореждане с имуществото на детето.

Настойничеството и попечителство са уредени в Глава 11 на СК. Посочено е, че настойничество се учредява над малолетни, чиито родители са неизвестни, починали, поставени под пълно запрещение или лишени от родителски права. Настойничество се учредява и над лица, поставени под пълно запрещение. Попечителство се учредява над непълнолетни, чиито родители са неизвестни, починали, поставени под пълно запрещение или лишени от родителски права. Попечителство се учредява и над лица, поставени под ограничено запрещение. Уредени са процедурата и отговорните органи по учредяване на настойничество и попечителство, основните права и задължения на настойниците и попечителите.

² Семейен кодекс, (2009), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135637484>

3.2. Законодателство, свързано със закрила на децата

Законът за закрила на детето (ЗЗД)³ регламентира принципите (чл. 3) и мерките (чл. 4) за закрила на детето, органите на държавата и общините и тяхното взаимодействие при осъществяване на дейностите по закрила на детето (чл. 6 – 6а), както и участието на юридически лица и физически лица в такива дейности (чл. 7 -9). Глава 2 на ЗЗД формулира правата на детето.

По смисъла на този закон дете е всяко физическо лице, до навършването на 18 години (чл. 2).

Според чл. 4 на ЗЗД, мерките за закрила се осъществяват в семейна среда, чрез настаняване в семейство на близки и роднини, осиновяване, настаняване в приемно семейство и ако те не се реализират в посочения ред, настаняване в социални услуги от резидентен тип. Основните права на децата, признати в ЗЗД, включват право на закрила, изразяване, информиране и консултиране, защита на религиозни убеждения, участие в процедури и др.

В чл. 23 - 24 от закона са посочени мерките за закрила в семейна среда и реда за предоставянето им. Чл. 25 и 26 уреждат основанията и процедурите за настаняване на деца извън семействата им.

Основанията за прекратяване на настаняването са посочени в чл. 29 на ЗЗД, като сред тях внимание заслужават: т. 5 (навършване на пълнолетие на детето, а ако учи до завършване на средно образование, но не по-късно от 20 г. възраст), т. 8 (при промяна на мярката за закрила) и т. 9 (при промяна на обстоятелствата, свързани с детето, ако е в негов интерес). Посочен е и редът за прекратяване на настаняването, както и това, че при промяна на мярката за закрила се спазва реда за настаняване в последователност: настаняване в семейство на близки и роднини, осиновяване, настаняване в приемно семейство, настаняване в социална услуга от резидентен тип или специализирана институция. Както е видно, съблюдава се принципът на отглеждане в среда възможно най-близка до семейната като съответстваща на най-добрия интерес на детето.

В ЗЗД е отделено специално внимание на приемната грижа (ПГ) и приемните родители (чл. 31 – 34а).

3.3. Законодателство в сферата на младежката политика

Законът за младежта (ЗМ)⁴ определя основните принципи, управлението и финансирането на дейностите, осъществявани в изпълнение на държавната политика за младежта. В него са регламентирани механизмите и ръководните органи за формиране на младежките политики, а именно Националната стратегия за младежта, национални програми за младежта, ролята и функциите на ММС и Националния консултативен съвет за младежта, ръководството и провеждането на младежките политики на областно и общинско ниво. По нататък законът регламентира младежките дейности, младежките организации, младежкия работник и младежкото доброволчество, както и Националната информационна система за младежта. В текстовете на този закон липсва понятието „алтернативна грижа“.

В допълнителните разпоредби на този закон е дефинирано понятието „младежи“ като лицата на възраст от 15 до 29 години включително.

³ Закон за закрила на детето, (2000), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134925825>

⁴ Закон за младежта, (2012), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135786802>

3.4. Социално законодателство

Законът за социалните услуги⁵ (чл. 12) регламентира социалните услуги не според мястото на предоставяне, а според дейностите, които се осъществяват. Определени са два основни вида социални услуги, според достъпа, целевата група и начина на ползване: общодостъпни и специализирани социални услуги. Общодостъпни социални услуги за всички лица са услугите за информиране, консултиране и обучение за реализиране на социални права и за развиване на умения, които се предоставят за срок не по-дълъг от два месеца, както и мобилна превантивна общностна работа. Специализирани социални услуги са услугите, които се предоставят при настъпване на определен риск за живота, здравето, благосъстоянието или развитието на лицето и при необходимост да бъде посрещната специфична потребност на определена група лица.

Прави впечатление, че общодостъпните услуги се дефинират през дейностите, които се предоставят за всички групи потребители и през широкия достъп, а специализираните - чрез потребностите и риска, който би възникнал за определена група лица. Освен това, в зависимост от функциите си, социалните услуги се разделят на превантивни, подкрепящи и възстановителни.

В чл.15 на Закона видовете социални услуги се определят чрез дейностите, които се осъществяват:

- информиране и консултиране
- застъпничество и посредничество
- общностна работа
- терапия и рехабилитация
- обучение за придобиване на умения
- подкрепа за придобиване на трудови умения
- дневна грижа
- резидентна грижа
- осигуряване на подслон
- асистентска подкрепа.

Нормативният документ не посочва връзката между различните принципи на класифициране и в този смисъл не задава общ континуум от потребности и подкрепа. Освен това дейностите се определят по различни критерии, например място на предоставяне и вид дейност. В чл. 14 са дефинирани групите потребители на социалните услуги, като в зависимост от възрастта на потребителите социалните услуги могат да са за деца и за пълнолетни лица. В зависимост от специфичните нужди на потребителите социалните услуги могат да са за:

- всички деца
- деца в риск по смисъла на Закона за закрила на детето
- родители, осиновители, лица, полагащи грижа за деца, кандидати за осиновители и кандидати за приемни семейства
- деца и пълнолетни лица с увреждания
- пълнолетни лица в кризисна ситуация или с потребност за преодоляване на последици от такава ситуация
- възрастни хора в над трудоспособна възраст
- лица, които полагат грижи за пълнолетни лица.

При предоставянето на социални услуги се извършват и дейности за подкрепа на семействата и

⁵ Закон за социалните услуги (2020), достъпен на: <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2137191914>

близките на потребителите. Децата и младежите, напускащи системата на алтернативна грижа, т.е. с наложена мярка за закрила, не са конкретно посочени. Те попадат до края на детската възраст сред целевите групи, дефинирани в ЗСУ, но след 18 г. могат да получат подкрепа само ако са в кризисна ситуация или с увреждане.

В Закона се въвежда и интегриран подход за предоставяне на социални услуги и интегрирани услуги. Интегрираният подход при предоставяне на социални услуги включва координацията и взаимодействието с други системи, координацията и взаимодействието в рамките на системата за социални услуги и предоставянето на интегрирани междусекторни услуги.

3.5. Законодателство, свързано с интеграция на хората с увреждания

Законът за хората с увреждания (ЗХУ)⁶ урежда обществените отношения, свързани с упражняване на правата на хората с увреждания. Неговата цел е да насърчава, защитава и гарантира пълноценното и равноправно упражняване на правата и свободите на хората с увреждания; създаде условия за социално приобщаване на хората с увреждания; способства за зачитане на вътрешно присъщото човешко достойнство на хората с увреждания; предоставя подкрепа за хората с увреждания и техните семейства.

Глава 4 на закона определя основните области на социално приобщаване, сред които са медицинска, професионална, социална, трудова и психологическа рехабилитация, образование и професионално обучение, заетост, достъпна среда и разумни улеснения, достъпна информация и осигуряване на лична мобилност, достъп до правосъдие и правна защита, финансова подкрепа.

Деца и лицата, настанени в алтернативна грижа не са специално упоменати, освен в контекста на правото им на образование и образователна подкрепа.

3.6. Законодателство в образователната сфера

Законът за предучилищното и училищното образование (ЗПУО)⁷ регулира обществените отношения, свързани с осигуряване на правото на предучилищно и училищно образование, както и с устройството, функциите, организацията, управлението и финансирането на системата на предучилищното и училищното образование.

ЗПУО постулира, че училищното образование е задължително до навършване на 16-годишна възраст. Чрез чл. 109, 110 и 112 законът дава възможност на лицата, навършили 16 години, да се обучават във вечерна, задочна и самостоятелна форма за придобиване на основно и средно образование и/или на професионална квалификация. По изключение във вечерна форма могат да се обучават и лица, навършили 14 години, които поради семейни или социални причини не могат да се обучават в дневна форма.

Законът предвижда и обучение в индивидуална форма за ученици със здравословни проблеми, по семейни причини, със специални образователни потребности (СОП) и др. (чл. 111). Формата на обучение се избира от ученика, съответно неговите родители и настойници или се препоръчва от екипа за подкрепа на личностното развитие в следните случаи: ученик, ненавършил 16 години, чиято възраст надхвърля с повече от три години възрастта за съответния клас; лице, навършило 16 години, което постъпва за първи път в училище; лице, прекъснало обучението си за повече от три последователни учебни години; лице, което не може успешно да завърши един и същ клас

⁶ Закон за хората с увреждания, (2019), достъпен на: <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2137189213>

⁷ Закон за предучилищното и училищното образование, (2016), <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2136641509>

повече от три учебни години; ученик, който променя формата на обучение и ученик със СОП.

Закона за предучилищното и училищното образование е адаптиран чрез преходни и заключителни разпоредби към Закона за социалните услуги.

Законът за професионалното образование и обучение (ЗПОО)⁸ регулира обществените отношения, свързани с осигуряване на правото на професионално образование и обучение на гражданите, съобразно личните им интереси и възможности и задоволяване на потребностите от квалифицирана работна сила, конкурентноспособна на пазара на труда. Децата над 16 г. възраст имат право и могат да се обучават в професионалните училища, както и в центровете за професионално обучение за различни професии и професионални направления (чл. 8).

В ЗПОО е посочено, че професионалното образование и обучение на учениците със СОП, както и професионалното обучение на лица с увреждания, навършили 16 години, може да се осъществява по индивидуални учебни програми по учебните предмети или модули (чл. 13 д, т. 6).

Раздел IV в глава четвърта на ЗПОО е посветен на професионалното образование и обучение за ученици със СОП и/или с хронични заболявания, за ученици от ДДЛРГ, за лица с девиантно поведение и за лица, лишени от свобода. Децата и младежите в алтернативна грижа не са упоменати в закона.

Законът за висшето образование (ЗВО)⁹ урежда устройството, функциите, управлението и финансирането на висшето образование в Република България. В чл. 68 на ЗВО е записано, че при облекчени условия и по ред, определени с правилника за дейността на висшето училище, се приемат следните кандидат-студенти, успешно участвали в конкурсните изпити: класирани с еднакъв бал; лица с трайни увреждания и намалена работоспособност 70 и над 70 на сто; военноинвалиди и военно пострадали; кръгли сираци; майки с три и повече деца; близнаци, когато са кандидатствали едновременно в едно и също професионално направление и висше училище, и единият от тях е приет.

В чл. 70 на ЗВО е посочено, че студентите, докторантите и специализантите - сираци, хора със сензорни увреждания и други с трайни увреждания и намалена работоспособност 70 и над 70 на сто, военноинвалиди и военнопострадали и лица, които към момента на навършване на пълнолетие са с предприета мярка за закрила по реда на Закона за закрила на детето - настаняване в приемно семейство, социална услуга от резидентен тип или специализирана институция, майки с деца до 6-годишна възраст и диспансеризирани, имат право на специални облекчения, регламентирани в правилниците на висшето училище.

3.7. Законодателство, свързано със заетостта

Законът за насърчаване на заетостта (ЗНЗ)¹⁰ урежда обществените отношения при: насърчаването и запазването на заетостта; професионалното ориентиране и обучението на възрастни; посредничеството по информиране и наемане на работа в Република България и в други държави на български граждани, граждани на друга държава - членка на Европейския съюз, на държави - страни по Споразумението за Европейското икономическо пространство, или на Конфедерация Швейцария.

ЗНЗ урежда процедурите за регистрация на търсещи работа, безработни лица, заети лица и учащи се, които желаят да работят през свободното от учене време. Разписани са конкретно правата и задълженията на търсещите работа.

8 Закон за професионалното образование и обучение, (1999), <https://lex.bg/laws/ldoc/2134673921>

9 Закон за висшето образование, (1995), <https://lex.bg/laws/ldoc/2133647361>

10 Закон за насърчаване на заетостта, (2002), <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/-12262909>

Раздел III от Глава Шеста на закона е посветен на заетостта на младежите. Чл. 36 и 41 от този раздел определят подкрепа за определени периоди от време за работодатели, които разкриват работни места и наемат на работа или за стажуване безработно лице до 29-годишна възраст с или без трайни увреждания, включително военноинвалиди, както и младежи от специализирани институции или ползвачи социални услуги в общността от резидентен тип, завършили образованието си и насочени от поделение на АЗ.

Раздел IV е посветен на програми и мерки за преход от пасивни към активни мерки. Част от тези мерки са насочени към безработни лица, включително младежи ползвачи социални или интегрирани здравно-социални услуги за резидентна грижа, завършили образованието си, насочени от поделенията на Агенцията по заетостта към определен работодател за наемане на работа в населено място, отстоящо на повече от 50 км от населеното място по настоящ адрес, се изплащат месечно суми съгласно чл. 30а, ал. 1, т. 24, но за не повече от 12 месеца.

В ЗНЗ са посочени и редица мерки за откриване на нови работни места и подкрепа на предприемачеството.

Раздел VIII е посветен на програми и мерки, осигуряващи равни възможности чрез социално-икономическа интеграция на групи в неравностойно положение на пазара на труда. Сред тези групи в допълнителни разпоредби (4а) са посочени и безработни младежи; безработни младежи с трайни увреждания; безработни младежи, ползвачи социални или интегрирани здравно-социални услуги за резидентна грижа, завършили образованието си.

Кодексът на труда (КТ)¹¹ в Глава 15, Раздел I (Специална закрила на непълнолетните) посочва, че минималната възраст за приемане на работа е 16 години, и забранява приемането на работа на лица, ненавършили 16 години. Предвидени са изключения, както и процедура за наемане на работа на лица, ненавършили 16 г. Лица между 16 и 18 г. се наемат на работа след обстоен медицински преглед и заключение и след разрешение от Инспекция по труда.

КТ забранява редица вредни за здравето работи и посочва задължението за особени грижи на работодателите за непълнолетните (чл.305) включително уведомяване за рисковете, предприемане на мерки за безопасни условия на труд, намален работен ден и по-голям размер на платения годишен отпуск.

Условията и редът за даване на разрешение за работа на непълнолетни лица се уточняват в Наредба № 6 от 24 юли 2006 г.¹² С тази наредба се уреждат редът за даване на разрешения за работа на лица, ненавършили 18 години, задълженията на работодателя за осигуряване на здравословни и безопасни условия на труд на лицата, ненавършили 18 години и работите, процесите и местата, забранени за работа на лица, ненавършили 18 години.

3.8. Законодателство, свързано със здравето

Законът за здравето (ЗЗ)¹³ урежда обществените отношения, свързани с опазване здравето на гражданите. В чл. 2 сред основните принципи е записана особената здравна закрила на децата и лицата с физически увреждания и психически разстройства.

Чл. 117, раздел I на Глава 4 от ЗЗ постулира: „Държавата и общините, юридическите и физическите лица създават условия за осигуряване на здравословна жизнена среда и нормално физическо и психическо развитие на децата“. В този раздел е описана здравната закрила на децата, чрез изграждане на здравни кабинети, профилактика.

11 Кодекс на труда, (1987), <https://www.lex.bg/laws/ldoc/1594373121>

12 Наредба № 6 от 24 юли 2006 г. за условията и реда за даване на разрешения за работа на лица, ненавършили 18 години, (2006), <https://www.lex.bg/index.php/bg/laws/ldoc/2135533303>

13 Закон за здравето, (2005), <https://www.lex.bg/laws/ldoc%20/2135489147>

Законът за здравното осигуряване (ЗЗО)¹⁴ урежда здравното осигуряване в Република България и свързаните с него обществени отношения, но не третира специфично децата и младежите.

Законът за здравето и Законът за здравното осигуряване са адаптирани чрез преходни и заключителни разпоредби към Закона за социалните услуги.

3.9. Изводи по отношение на законодателната рамка

Анализът на законодателството, което се отнася до децата и младежите, напускащи алтернативна грижа, очертава следните изводи:

- Секторното законодателство предвижда, макар и частично, мерки, които да подкрепят интеграцията на младежите, живели в алтернативна грижа.
- Най-видимо е това в сферата на образованието, където сред групите, обект на подкрепа и на осигурени възможности за гъвкави форми на обучение както на ниво средно, така и на ниво висше образование, са децата и младежите в и напуснали алтернативна грижа, както и децата със СОП.
- Най-съществени мерки са разписани в областта на заетостта. Налице са активни мерки за заетост, при което младежите, напуснали системата за алтернативна грижа, са посочени конкретно. Налице са конкретни разпоредби за наемане на работа на лица под 18 г. възраст, които са валидни както за децата в грижа, така и за отглежданите в биологичните си семейства.
- Получаването на подкрепа във всички случаи изисква за децата до 18 г. възраст административно представителство. Това представителство, е частично регламентирано в СК чрез института на „заместващата грижа“. Но ако за децата настанени в приемни семейства и при роднини и близки заместващата грижа осигурява достатъчно непротиворечиво административно представителство, остава дискуссионно (и предмет на допълнително тълкуване), доколко децата, настанени в резидентни услуги или специализирани институции могат да се възползват от такова без това да влиза в противоречие с правата на техните родители.
- Младежите, напуснали системата за грижа също трябва да бъдат административно обезпечени, за да получат подкрепа за интеграция във всички области, например да бъдат адресно регистрирани, да бъдат регистрирани в БТ, да са здравно осигурени, да правят самостоятелен избор на личен лекар и др.
- В областта на здравеопазването не са налице специални мерки, които да подпомагат децата и младежите в системата за алтернативна грижа. Например, изборът на общопрактикуващ лекар, е институционално опосредстван и при напускане на системата на алтернативна грижа смяната му е свързана с поредица от административни процедури (наличие на постоянен адрес, регистрационна форма за избор на общопрактикуващ лекар, здравноосигурителна книжка, документ за здравноосигурителен статус), които младите хора не познават и не са подготвени да извършат.
- В областта на социалните услуги и промените в законодателството от последните години се наблюдава ново дефиниране на тяхното съдържание и цели. Сред целевите групи са упоменати децата до 18-годишна възраст, както и младежи в кризисна ситуация и с увреждания. Това означава, че децата, настанени като мярка за закрила извън семейна среда (приемно семейство, резидентна грижа и близки и родственици), могат да се възползват от социални услуги. Напускането на алтернативната грижа, доколкото се случва в рамките на детството, също може да бъде обезпечено с подкрепящи социални услуги. За лицата над 18-годишна възраст подкрепа може да бъде осъществена само ако са в кризисна ситуация или с увреждания.

¹⁴ Закон за здравното осигуряване, (1999), <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2134412800>

4. Структури на национално и регионално ниво в подкрепа на младежите, напускащи системата за грижа

Основните институции и организации, които осъществяват политика по подкрепа на деца и млади хора в алтернативна грижа са позиционирани основно на национално ниво, макар че роля в предоставянето на услуги има и местната власт. Структурите, осигуряващи подкрепа на напускащите грижа, са в трите основни сектора свързани с благосъстоянието на населението – образование, здравеопазване и социална система.

4.1. Социална сфера

Структурите в социалната сфера са представени от Министерство на труда и социалната политика (МТСП) и пет агенции (изпълнителни и държавни). Всяка от тях се занимава с отделни аспекти на социалната политика или с проблемите на отделни целеви групи. Въпреки това, липсват структури, които да се занимават конкретно с представителите на целевата група: младежи, напускащи системата за алтернативна грижа.

4.1.1. Министерство на труда и социалната политика

Министърът на труда и социалната политика ръководи, координира и контролира осъществяването на държавната политика в областта на доходите и жизненото равнище, социалното осигуряване, защитата при безработица и насърчаване на заетостта, пазара на труда, трудовата миграция и свободното движение на работници, безопасността и здравето при работа, социалните инвестиции, социалната закрила, социалното включване, подкрепата на децата и семейството, демографското развитие, интеграцията на хората с увреждания, равните възможности и антидискриминацията в съответствие със законите на страната и приетата от правителството програма за управление на страната.¹⁵

Специализираната администрация, ангажирана със задачи и политики, отнасящи се до напускащите системата на алтернативна грижа младежи са : Дирекция „Социално включване“; Дирекция „Жизнено равнище, демографска политика и социални инвестиции“; Дирекция „Политика на пазара на труда и трудова мобилност“; Дирекция „Политика за хората с увреждания, равни възможности и социални помощи“. Видно от представената информация дирекциите имат конкретни области на работа, съответстващи на различни интеграционни политики.

Същевременно, младежите не са посочени като целева група изрично в описанието на дейностите на някоя от дирекциите в министерството. В този смисъл, не е налична структура, която целенасочено да се ангажира с проблемите на младите хора, в това число и напускащите алтернативна грижа.

Анализът на правилника за дейността на дирекциите, сочи, че проблемите на целевата група попадат най-вече в обхвата на дейност на дирекция Социално включване, доколкото тя е ангажирана с разработване и реализиране на държавната политика в областта на социалното включване, подкрепа на деца и семейства и социални услуги.

¹⁵ Устройствен правилник на Министерството на труда и социалната политика, (2021), https://www.mlsp.government.bg/ckfinder/userfiles/files/dokumenti/pravilnici/USTROJSTVEN_PRAVILNIK_na_Ministerstvoto_na_truda_i_socialnata_politika.rtf

4.1.2. Агенция за социално подпомагане

АСП е изпълнителна агенция, която осъществява редица дейности за социално включване, социални помощи и социални услуги. Устройственият правилник¹⁶ на агенцията очертава основните и дейности, сред които методическа подкрепа при оценка на потребностите, планиране, създаване и развитие на социалните услуги; координира разработването и актуализацията на национална карта на социалните услуги; дава предварително одобрение за създаване и промяна на услугите, финансирани от държавния бюджет; разработва предложения за определяне и актуализиране на стандартите за финансиране на социалните услуги; участва при изготвянето на проекти на нормативни актове в областта на социалните помощи и социалните услуги и др.

Дирекциите на АСП, занимаващи се с политиките, отнасящи се към младите хора, са както на национално ниво, така и на местно (регионално и общинско). В ДСП на местно ниво има три отдела: Социално подпомагане, Закрила на детето и Хора с увреждания и социални услуги.

Дейността на всички дирекции е свързана с осъществяване на социална подкрепа (социални услуги и социални помощи) за хората в социален риск и с увреждания, в това число и деца и младежи. Политиките за подкрепа и работа с деца в риск попадат с конкретни цели в обхвата на дирекция „Закрила на детето“ на всички нива. Тези дирекции са ангажирани с идентифициране на случаи на деца, които се нуждаят от подкрепа, оценка на потребности и насочване за ползване на социални услуги в общността, както и административни действия по прилагане мерки на закрила в извън семейна среда. В този смисъл те се явяват основната административна структура, която се грижи за настаняването и подкрепата на децата в алтернативна грижа. За разлика от децата, младежите над 18 г., които напускат системата за алтернативна грижа, не са целева група на конкретни административни структури, нито във фокуса на дейностите им, освен ако не са с увреждане. Не е идентифицирана административна структура, в чиито роли и отговорности да попадат като целева група младежите без увреждания, напускащи системата за алтернативна грижа.

4.1.3. Агенция за качество на социалните услуги

Агенцията за качество на социалните услуги е администрация към министъра на труда и социалната политика за осъществяване на контрол и мониторинг на предоставянето на социалните услуги и лицензиране на доставчиците на социални услуги.¹⁷ Агенцията, създадена след приемането на Закона за социалните услуги и влизането му в сила от юни 2020 г. осъществява контрол и мониторинг на предоставянето на социалните услуги; лицензира доставчиците на социални услуги; прави предложения до министъра на труда и социалната политика за разработване на нормативни стандарти и критерии за качество и ефективност на социалните услуги; оказва методическа подкрепа за спазване на нормативно определените стандарти и критерии за качество на социалните услуги; разработва критерии за анализ на добри практики за високо качество и ефективност на социалните услуги, извършва подбор на такива практики и предлага утвърждаването им на национално ниво. Във връзка с подкрепата на младежи, напуснали системата на алтернативна грижа, агенцията няма конкретни задачи, освен във връзка с разработването на стандарти за качество на социалните услуги.

¹⁶ Устройствен правилник на АСП (2021), <https://www.mlsp.government.bg/uploads/15/spitao/dokumenti/pravilnitsi/pravilnik-na-agentsiyata-za-sotsialno-podpomagane.pdf>

¹⁷ Устройствен правилник за дейността на АКСУ (2021), <https://www.mlsp.government.bg/uploads/15/spitao/dokumenti/pravilnitsi/pravilnik-na-agentsiyata-za-kachestvoto-na-sotsialnite-uslugi.pdf>

4.1.4. Държавна агенция за закрила на детето

ДАЗД е единственият специализиран орган на Министерския съвет за ръководство, координиране и контрол за осъществяване на държавната политика по дейности за закрила на детето в Република България.

Според Устройствения правилник на ДАЗД¹⁸, Председателят на агенцията съвместно с администрацията, която го подпомага осъществява основни дейности, свързани с политиката за закрила на детето. По конкретно неговите дейности са свързани с разработване и планиране на държавната политика за закрила на детето; организира процеса на наблюдение и анализ на държавната политика за закрила на детето; организира проверки за спазване правата на детето от всички държавни, общински и частни организации и институции, работещи в сферата за закрила на детето, и при установяване на нарушение дава задължителни предписания или издава наказателни постановления лично или чрез оправомощено от него длъжностно лице; организира проверки за спазване на критериите и стандартите за социални услуги за деца и при установяване на нарушения дава задължителни предписания или издава наказателни постановления лично или чрез оправомощено от него длъжностно лице и др.

Двете основни дирекции на агенцията, а именно Главна Дирекция Контрол по правата на детето и териториалните и подразделения в 5 области и Главна дирекция Държавна политика за детето имат задачи и отговорности, свързани с правата на децата, отглеждани в алтернативна грижа.

Функциите и задачите на агенцията са изцяло насочени към подкрепа при реализиране на правата на децата и тяхната закрила. В този смисъл децата, отглеждани във всички форми на алтернативна грижа са целева група на различните дейности на агенцията, свързани с разработване на методики, стандарти, наблюдение и контрол и др. Младежите, които все още живеят в или са напуснали системата на алтернативна грижа не са целева група на нито една от дейностите на агенцията.

4.1.5. Агенция за хората с увреждания

Според Устройствения правилник на Агенцията за хората с увреждания (АХУ)¹⁹, основните ѝ дейности са свързани с координация в областта на политиките за упражняване на правата на хората с увреждания; финансиране на проекти и програми за стимулиране на инициативата и заетост на хората с увреждания; поддържане на регистър на специализираните предприятия и кооперации на хората с увреждания и др. Младите хора напускащи системата за алтернативна грижа могат да се възползват от подкрепата на АХУ ако са с увреждания.

4.1.6. Агенция по заетостта

Според Устройствения правилник на Агенция по заетостта (АЗ)²⁰, агенцията е администрация към министъра на труда и социалната политика, която реализира програми за насърчаване на заетостта, защита на пазара на труда, професионалното ориентиране и обучение на възрастни, както извършване на посредническа дейност по информиране и наемане на работа.

Дирекциите на АЗ, занимаващи се с политиките, отнасящи се към целевите групи, са: Главна

18 Устройствен правилник на ДАЗД (2020), <https://www.mlsp.government.bg/uploads/15/spitao/dokumenti/pravilnitsi/pravilnik-na-drzhavnata-agentsiya-za-zakrila-na-deteto.pdf>

19 Устройствен правилник на АХУ (2019) г.: <https://www.mlsp.government.bg/uploads/15/spitao/dokumenti/pravilnitsi/pravilnik-na-agentsiyata-za-khorata-s-uvrezhdaniya.pdf>

20 Устройствен правилник на АЗ от 2021 г.: <https://www.az.government.bg/pages/pravilnitsi/>

дирекция «Услуги по заетостта»; «Регионална служба по заетостта» и Дирекции «Бюро по труда».

4.2. Образование и здравеопазване

Структурите в сферата на образованието и здравеопазването са представени от Министерство на образованието и науката (МОН) и Министерство на здравеопазването (МЗ). Всяка от тях се занимава с аспектите на образователната и здравната политика.

4.2.1. Министерство на образованието и науката

Министърът на образованието, според Устройствения правилник на МОН²¹, е отговорен за провеждане на държавната политика на образованието и науката; разпределението и контрола върху разходването на държавния бюджет за образование; координирането на модели за управление, структури и контрол в областта на средното и висшето образование и др.

Дирекцията на МОН, занимаваща се с политиките, отнасящи се към децата и младите хора в алтернативна грижа, е Дирекция „Приобщаващо образование“.

Не са идентифицирани структури на МОН, които конкретно да включват в обхвата на дейността си целевата група на децата и младежите от системата на алтернативна грижа. Посочената дирекция се фокусира върху приобщаващото образование на децата със СОП.

4.2.2. Министерство на здравеопазването

Според Устройствения правилник на Министерството на здравеопазването²², министърът провежда държавната политика в областта на здравеопазването и реструктурирането на здравния сектор; разработва и контролира изпълнението на националната здравна стратегия; ръководи, координира и контролира дейностите по опазване здравето на гражданите, промоция на здравето и профилактика на болестите; провежда политиката по осъществяване на държавен здравен контрол и контрол на дейностите за ограничаване разпространението на заразните болести и др.

Темата за младежите в риск не е в центъра на дейността на нито една от дирекциите на министерството, въпреки че присъства сред основните приоритети и цели на МЗ.

21 Устройствен правилник на МОН (2021), https://web.mon.bg/upload/25622/prvIk-MON_160321.pdf

22 Устройствен правилник на МЗ (2022), <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2137192109>

5. Младежи, напускащи системата за грижа

Планирането на интервенции и мерки за младежите, напускащи системата за грижа, трябва да се базира на данни и доказателства относно броя и социално-демографския профил на целевата група, както и на информацията относно основните предизвикателства пред тази група.

5.1. Брой на младежите, напускащи системата на алтернативна грижа

Преценката на броя на напускащите системата на алтернативна грижа се затруднява от Преценката на броя на напускащите системата на алтернативна грижа се затруднява от редица фактори. От една страна, процесът на ДИ и промяната в социалната система в държавата, води до промяна в разбирането за смисъла и съдържанието на алтернативната грижа. Постепенно тя все повече се мисли и практикува като временна мярка за закрила и усилието, според политиките и нормативната база в страната, е този престой да бъде кратък и да води до реинтеграция в общността. От друга страна, новото социално законодателство въвежда различно дефиниране на социалните услуги, според което резидентната грижа е услуга, но приемната грижа остава да се дефинира и все още е мярка за закрила. Това води до липсата на единен критерий, за да бъде обхванат социално-демографския профил на напускащите грижа, включително възраст, период на престой и услуга, от която напускат. Тези причини, както и липсата на целенасочено събирани данни, водят до трудно дефиниране на целевата група, съответно планиране на услугите.

Подобно усилие е направено в рамките на доклад, изготвен за SOS Детски селища „От грижа към самостоятелност: подкрепа за младежите, напускащи грижа в България“²³. Докладът идентифицира причините, които водят до това едно дете или млад човек да напусне системата на алтернативна грижа. В таблица 1 са илюстрирани различните фактори, обуславящи напускането на системата на грижа за деца и младежи с и без увреждания, вероятността тези причини да се реализират, както и възрастта на напускане.

Таблица 1 Фактори за напускане на системата на грижа

Групи деца и младежи алтернативна грижа	Причини за напускане	Вероятност	Ориентировъчна възраст
Деца и младежи с увреждания	Преместване в услуга за възрастни	Висока	След 29 г. възраст
	Реинтеграция	Ниска	Преди 18 г.
	Интеграция в общността	Ниска	След 18 г.
Деца и младежи без увреждания	Навършване на 18 г. или завършване на средно образование	Висока	След 18 г./20 г.
	Реинтеграция	Ниска	Преди 18 г.

23 <https://sosbg.org/content/uploads/2020/08/doklad-ot-Grija-kum-samostoyatelnost.pdf>

Според представената в доклада информация са налице различни възможни „изходи“ от социалната система за алтернативна грижа за деца и младежи:

- **Реинтеграция или връщане на децата при биологичните им родители.** Според официални данни в годишните отчети на АСП, делът на успешните случаи по реинтеграция от 2015 г. до 2021 г. като цяло намалява (графика 1). Същевременно има покачване и спадане на този дял през годините, като най-висок е той през 2016, следвана от 2015 г. Това вероятно се дължи на процеса на ДИ в страната, в резултат на който се затварят специализираните институции и професионалните усилия се фокусират върху интегрирането в общността на живеещите в алтернативна грижа.

Графика 1. Дял на успешно приключилите случаи по реинтеграция 2015-2021 г.

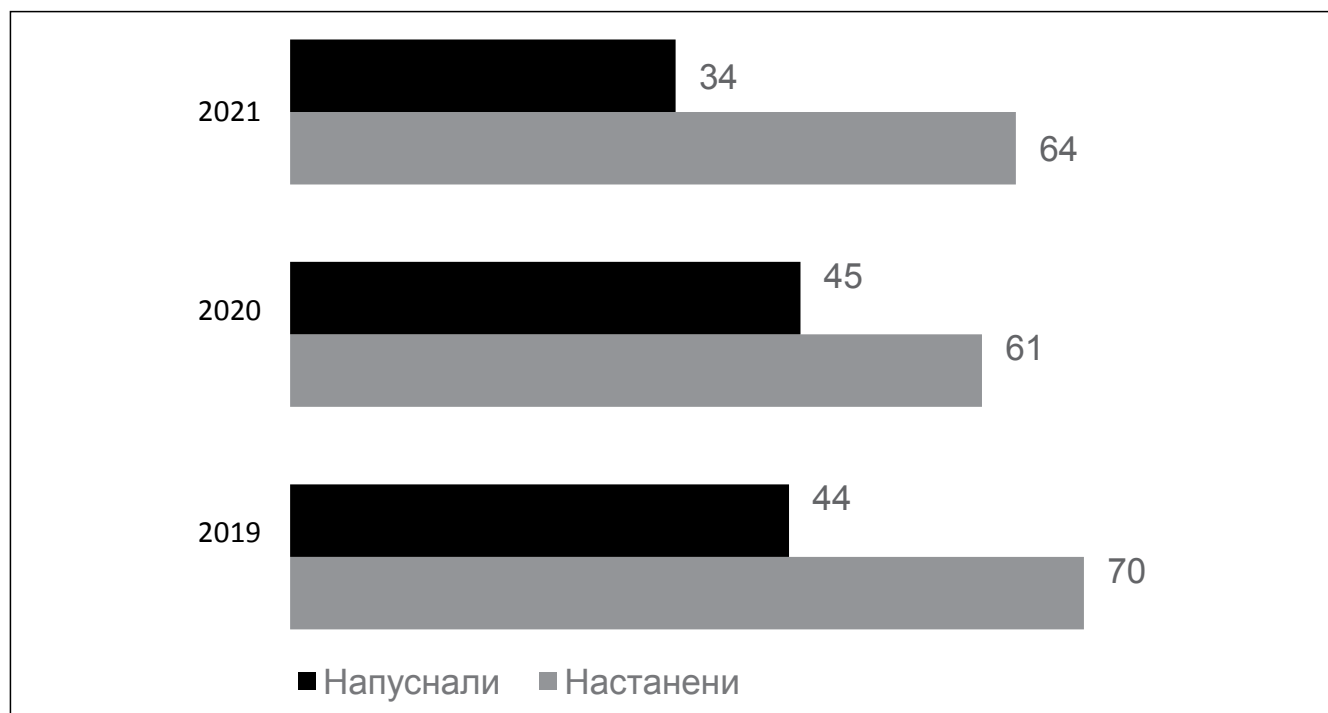

Източник: Годишни доклади на АСП

- Друга причина за напускане на системата за алтернативна грижа е **навършване на пълнолетие или завършване на образование**. Тук е необходимо да се отбележи, че част от децата и младежите остават в системата за алтернативна грижа за деца до 20 г. възраст, ако учат.

Причините за напускане, както и в голяма степен броят на напускащите, се влияят от множество фактори. Едната група фактори са системни и те произтичат от вида на услугата и нейната методология, модела на социална работа, целта и очакваният резултат от услугата. Другата група фактори са на индивидуално ниво и са свързани по-скоро с причината за настаняване, възможностите за реинтеграция, наличието или липсата на увреждане, подкрепящата среда (или липсата и). Данните за настанените и напуснали системата за алтернативна грижа деца и млади хора над 16 г. възраст, предоставени от АСП очертават различни тенденции при различните видове услуги.

Преходното жилище (ПЖ) е услуга, която е насочена конкретно към младежи, на които предстои да напуснат системата за алтернативна грижа. Данните за периода от 2019 до 2021 г. показват, че младите хора напуснали ПЖ са намалели с $\frac{1}{4}$ през 2021 г. спрямо 2020 г., което кореспондира с относителния спад на настанените след 2019 г. (Графика 2).

Графика 2 Брой деца и младежи (над 16 години), настанени в и напуснали ПЖ през съответната година

Източник: Данни на АСП, предоставени по ЗДОИ

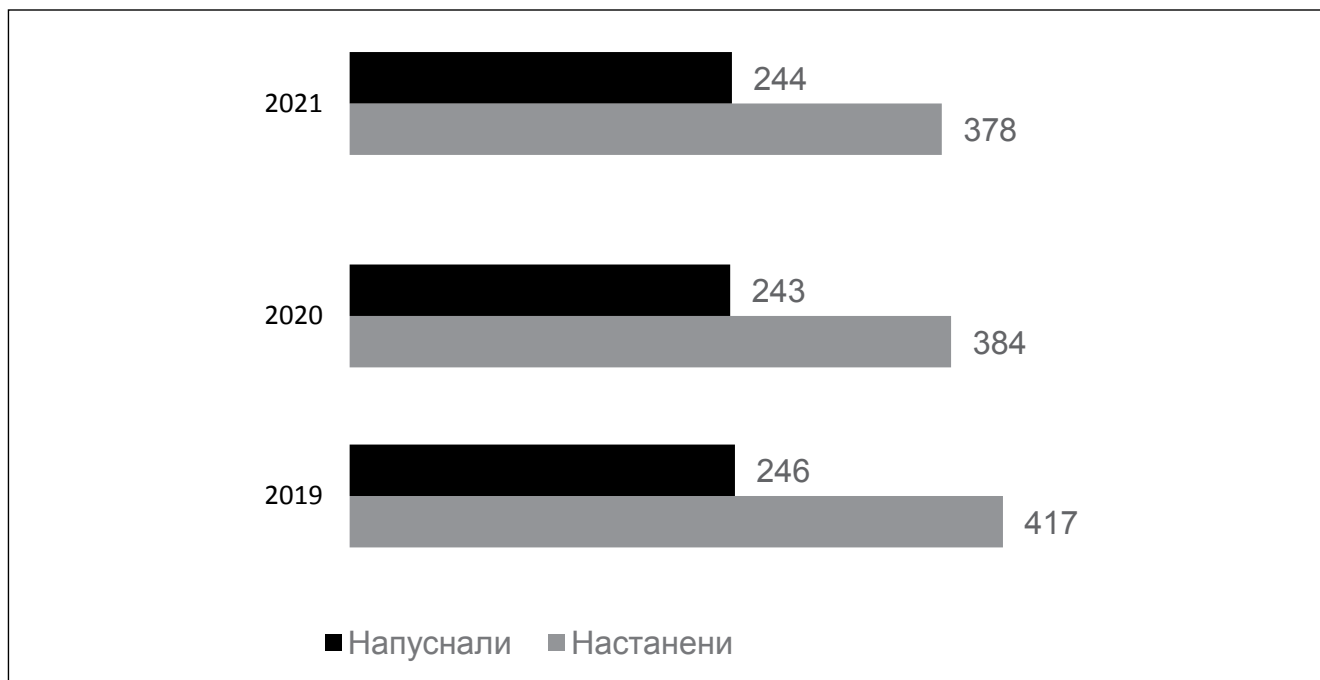
Що се отнася до Център за настаняване от семеен тип на деца и младежи с увреждания (ЦНСТДМУ), налице е относително стабилен брой настанени и напуснали услугата през последните три години, като броят на настанените е около 2 пъти по-голям от броя на напусналите през съответната година (Графика 3).

Графика 3 Брой деца и младежи (над 16 години), настанени в и напуснали ЦНСТДМУ през съответната година

Източник: Данни на АСП, предоставени по ЗДОИ

Резидентната услуга Център за настаняване от семеен тип на деца и младежи без увреждания (ЦНСТДМБУ) е с най-голям брой настанени и напускащи млади хора от целевата група. Броят напускащи през годините на практика остава постоянен, на фона на плавното намаляване на настанените.

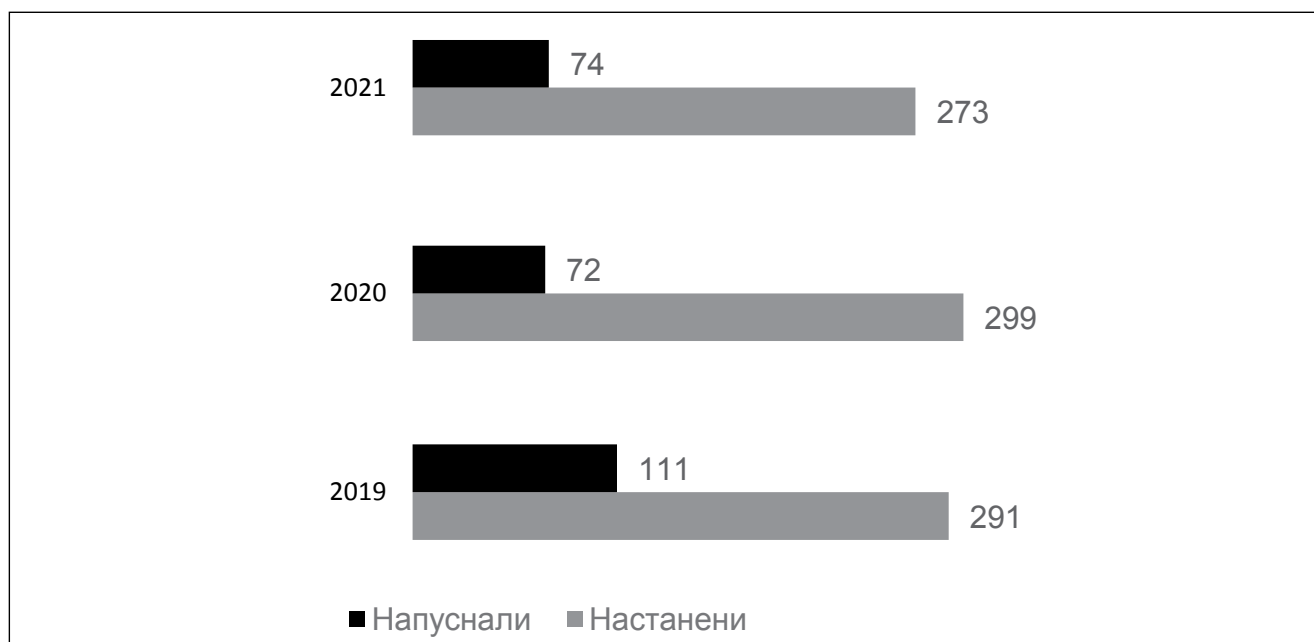
Графика 4 Брой деца и младежи (над 16 години), настанени в и напуснали ЦНСТДМБУ през съответната година

Източник: Данни на АСП, предоставени по ЗДОИ

Броят на напусналите приемна грижа е значително по-малък от настанените и през годините плавно намалява (Графика 5).

Графика 5 Брой деца и младежи (над 16 години), за които настаняването в професионално приемно семейство е прекратено през съответната година

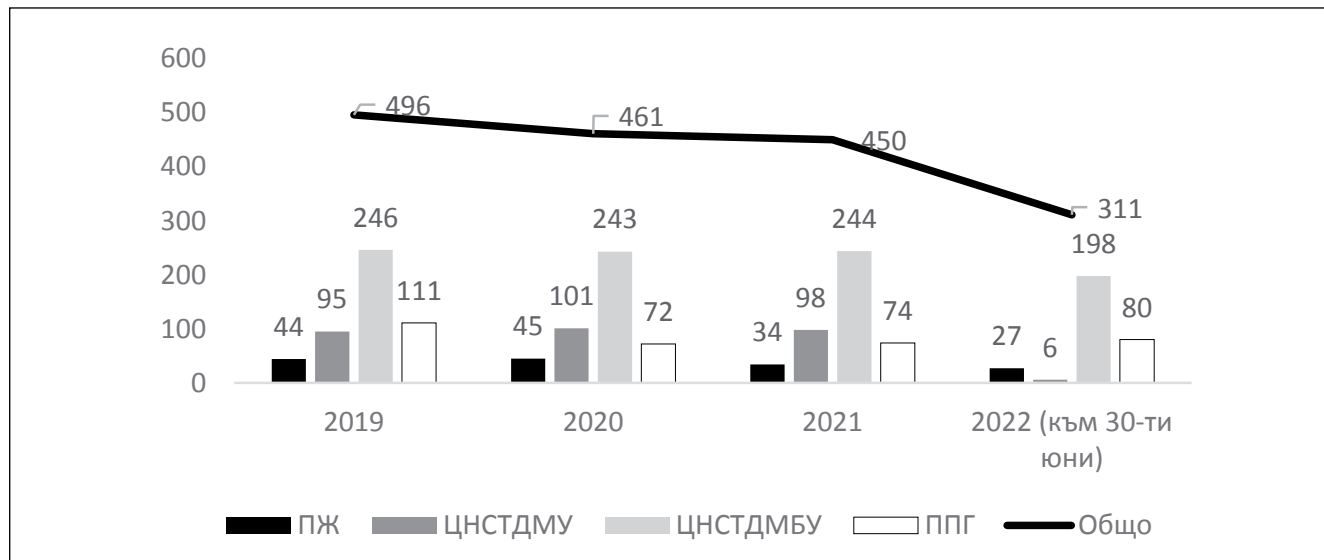

Източник: Данни на АСП, предоставени по ЗДОИ

Обобщено, броят на напускащите системата за алтернативна грижа деца и младежи плавно намалява през годините, като най-голям е на младежите без увреждания, които са настанени в ЦНСТДМБУ, следван от настанените в приемна грижа (Графика 6).

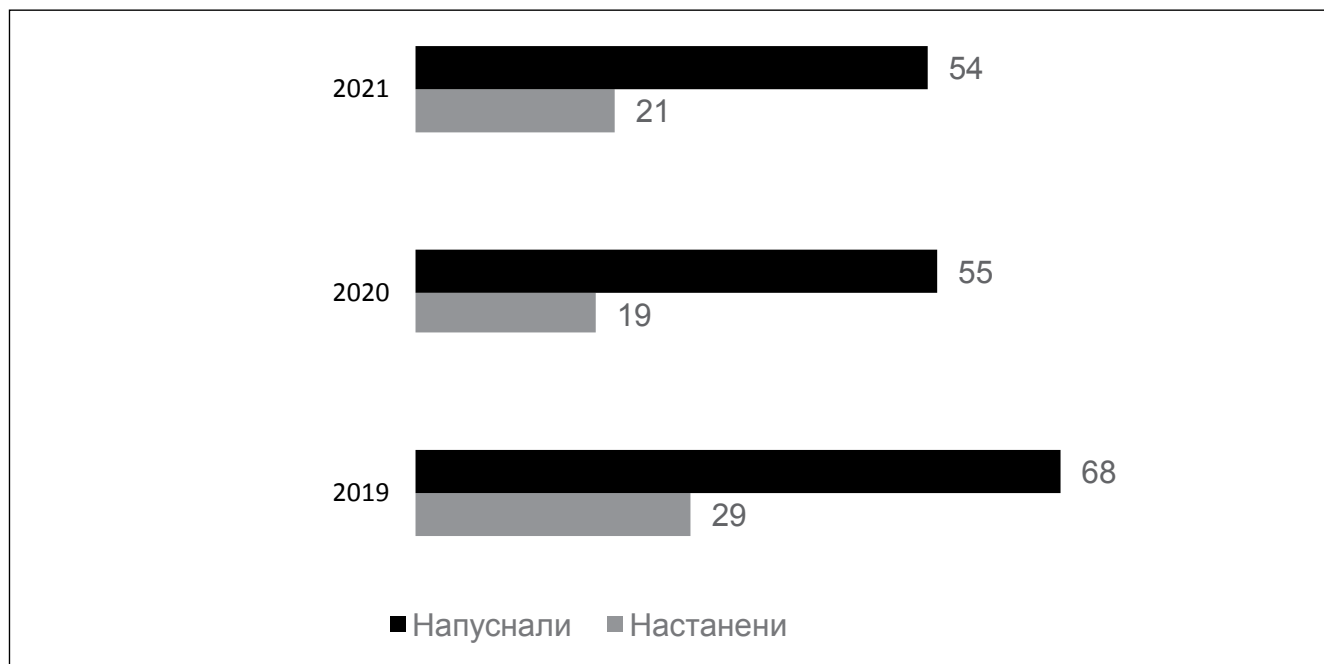
Графика 6 Общ брой деца и младежи (над 16 години), за които настаняването в алтернативни услуги е прекратено през съответната година

Източник: Данни на АСП, предоставени по ЗДОИ

В допълнение като част от системата за алтернативна грижа могат да се разглеждат и Кризисните центрове, но пред вид специфичните им цели и роля, както и малкият брой на напусналите деца и млади хора над 16 г. възраст, влиянието им върху общия брой е незначително. Това и поради факта, че напускането на тези центрове не е свързано с напускане на системата, а с преместване в друга резидентна услуга.

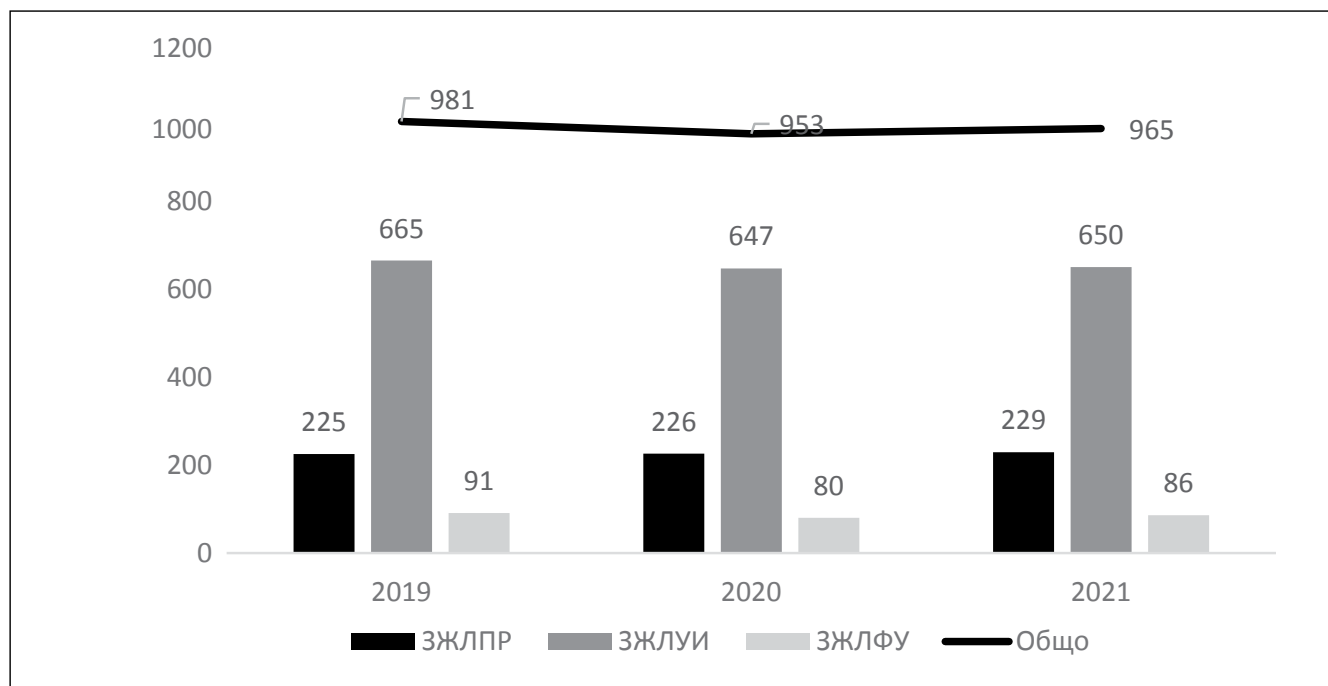
Графика 7 Брой деца и младежи (над 16 години), настанени в и напуснали Кризисен център през съответната година

Източник: Данни на АСП, предоставени по ЗДОИ

Друга услуга с резидентен характер, която има специфични задачи и до известна степен влияе върху интеграционните възможности на децата и младите хора, напускащи алтернативна грижа, са защитените жилища (ЗЖ). Те са услуги за резидентна грижа за хора с увреждания. Броят на настанените в тях е относително стабилен, като най-голям брой са настанените в жилища за лица с интелектуални затруднения. Няма данни относно това дали всички напускащи ЦНСТДМУ се преместват в ЗЖ, но видно от броя на настанените това допускане е валидно, тъй като от ЦНСТДМУИ на година база излизат средно по около 100 младежи, а в ЗЖ живеят средно над 900.

Графика 8 Общ брой лица, настанени в защитени жилища през съответната година

Източник: Данни на АСП, предоставени по ЗДОИ

Единствената услуга, която осигурява подслон и подкрепа за социална интеграция след напускането на системата за алтернативна грижа е Наблюдаваното жилище (НЖ). Броят на настанените младежи в НЖ е относително постоянен - около 60. Изключение прави 2020 г., когато броят на настанените достига 66 (пандемията от COVID-19 би могла да бъде обяснение за това). Изводът е, че един от шестима напускащи младежи без увреждания отива в НЖ.

Графика 9 Брой младежи, настанени в наблюдавани жилища през съответната година

Източник: Данни на АСП, предоставени по ЗДОИ

В обобщение, младите хора, които напускат системата за алтернативна грижа са пребивавали основно в два типа услуги, ЦНСТДМБУ и ППГ. Предоставените данни от АСП не дават допълнителна информация относно демографския профил (пол, възраст и етнически произход) на настанените в и напускащи системата за алтернативна грижа деца и младежи, защото агенцията не събира такава.

5.2. Основни потребности на младежите, напускащи системата на алтернативна грижа

Основните потребности на децата и младежите над 16 г възраст в и напускащи системата за грижа са дефинирани в доклад, изготвен за SOS Детски селища „От грижа към самостоятелност: подкрепа за младежите, напускащи грижа в България“²⁴. Предизвикателствата са анализирани по отношение на: място за живот, образование, заетост, здраве, комуникация и общуване и административен статус.

Мястото за живот е базова необходимост в живота на всеки, съответно и за децата и младежите в грижа. Резидентните услуги осигуряват временно местожителство до навършване на 18-годишна възраст (20-годишна, ако младежите учат). При децата и младежите с увреждания тази възраст е 29 години. Поради факта, че мястото за живот е една от основните тревоги в живота на младежите в грижа, свързана с бъдещото им напускане на услугите, подготовката за намиране на жилище е ключов компонент в цялостната подготовка за самостоятелен живот. Този компонент, както и подготовката за връщане в семейна среда, трябва да бъде реализиран по време на пребиваването в услугите. Данните от посоченото изследване сред младежи, напуснали системата за грижа потвърждават, че това предизвикателство става основна тревога след напускането на услугите. Жилищното настаняване обикновено е временно, в услуги за възрастни или за временно настаняване,

24 <https://sosbg.org/content/uploads/2020/08/doklad-ot-Grija-kum-samostoyatelnost.pdf>

общезития на висши училища или на свободен наем. Висшето образование често е начин, по който младежите си осигуряват място за живот, а не крайна цел, свързана с повишаване на образователното ниво. Предизвикателствата пред тази група млади хора се дължат на липса на умения за търсене и намиране на места за настаняване, липса на финансова стабилност, на подкрепяща среда и услуги, които да улесняват процеса.

Друга важна тема в живота на младежите в и напускащи грижа е **образованието**. Резидентните услуги се грижат за това всички настанени деца без увреждания да учат или поне да бъдат записани в училище. Това е валидно и за децата с увреждания, но за тях преобладаващо се осигуряват възможности за обучение в Центрове за специална образователна подкрепа или изнесени паралелки в социалните услуги. Според изследването, мнозинството от децата в алтернативни услуги посещават училище. Това, обаче, често не гарантира ниво на знания и завършване на образователна степен, както и развитие на мотивация за продължаване на образованието. Наблюдава се формално отношение на училището към успеха и отсъствията на децата, както и към нивото на получени знания и умения. След напускане на грижа предизвикателствата пред младежите по отношение на тяхното образование са основно в две посоки: от една страна, част от младежите все още продължават да учат както средно, така и висше образование в различни форми. От друга страна е налице проблем с професионалната ориентация и надграждането на компетентност, тъй като не винаги образователната система отговаря на специфичните потребности на младежите или успява да създаде у тях необходимата базова компетентност. Налице е сериозен дефицит на знания и умения, дори за младежи завършили средно образование. Тези предизвикателства на образователния етап водят след себе си проблеми в професионално и социално отношение и възпрепятстват изграждането на самостоятелен живот за тези младежи.

Друга област, в която е необходима подкрепа за децата и младежите в грижа, е **подготовката за заетост и професионална квалификация, както и умения за постигане на финансова самостоятелност**. В периода на грижа за децата до 16 г. възраст се осигуряват възможност за непълна заетост, но тази активност и ангажираност на услугите е за сметка на формирането на умения за самостоятелно търсене на работа, представяне пред работодател и най-вече спазване на работни правила и задържане на работа. Като резултат, често пъти пребиваващите в услугите не са достатъчно подготвени за самостоятелното търсене и намиране на работа и нямат необходимите умения за оставане на работното място и постигане на финансова самостоятелност. Заетостта след напускане на алтернативна грижа зависи до голяма степен от налични програми и от нивото на образование и често е временна. Младежите срещат затруднения при намирането на работа, тъй като често не е постигнато изграждането на професионална квалификация още на образователния етап или те не са завършили образованието си. От друга страна, често напускащите услуги за алтернативна грижа нямат умения за представяне пред работодател, за прочитане и разбиране съдържанието на трудов договор и собствените си права и задължения, както и умения за задържане на работа, да спазват правилата на работното място, графика, правилата за безопасност, както и неформалните правила и социалните умения, необходими, за да могат успешно да бъдат част от работните екипи. Не винаги за тези младежи е ясно къде могат да потърсят информация за предлаганите работни позиции и условия за работа и как да отсеят надеждната информация.

Дори и след намиране и задържане на работа често може да се окаже трудно постигането на финансова стабилност, тъй като младежите не знаят как да управляват средствата, с които разполагат. Причината за това може да бъде, че в услугите, в които те са пребивавали, не са

полагани целенасочени усилия по формиране на всички изброени умения за постигане на заетост и финансова самостоятелност. В случаите, в които се правят опити за изграждане на такъв тип компетентност, тези опити остават на теоретично ниво и липсва подкрепяща среда тогава, когато младежите трябва да реализират наученото на практика. Освен всичко изброено, често след напускане на системата на грижа, младежите прекъсват връзката си с нея и съответно внезапно могат да бъдат лишени от подкрепата, която са получавали. Тъй като връзките с различни служби, осигуряващи подкрепа (Бюра по труда, училища, община, Дирекция социално подпомагане) са институционално опосредствани, след напускането на системата за алтернативна грижа, младежите трябва да се справят сами, което при липса на умения се оказва сериозно предизвикателство и често пречка за задоволяване на потребностите.

Не по-малко важни за децата и младежите в грижа са **комуникацията и общуването със значими възрастни, връстници и семейство**. Данните от цитираното проучване показват, че контактите с родителите, семейството и приятели извън услугата са затруднени и се осъществяват рядко в периода на живот в грижа. Отсъствието на програми за работа със семействата в посока осигуряване на възможности за реинтеграция играе ключова роля и е една от основните бариери пред интеграцията в общността след напускане. Значимите хора в живота на децата в грижа са техните ръководители, възпитатели, приемни родители или социални работници. Тази връзка е при формални правила и поддържането и е въпрос на лично желание от двете страни, а не правило, което да обуславя продължаващата подкрепа. Ключови сред уменията за самостоятелен живот са тези в областта на комуникацията и общуването или, с други думи, социалните умения. Става дума за уменията за създаване на трайни партньорства, семейства, изграждане и поддържане на стабилни приятелства, както и разширяване на приятелския кръг след напускане на системата на грижа, умения, свързани с емоционалната грамотност, доверие в останалите, съпричастност и емпатия, умения да бъдеш родител и да се справяш със самостоятелния социален живот. Липсата на изброените социални умения води до така наречената заучена безпомощност, която създава сериозни трудности в периода след напускане на системата.

Здравето, както и административният статус са другите най-важни групи потребности в живота на младежите в грижа, съответно свързани с бариерите и предизвикателствата пред тях. Младежите в услугите са здравно осигурени и имат лични лекари, като изборът им се прави от услугите и често личният лекар е институционално свързан с услугата. Липсват програми за формиране на умения за комуникиране със здравната система. Предизвикателствата са свързани с липса и необходимост от изграждане на умения за избор и/или смяна на личен лекар, административни процедури, плащане на здравни осигуровки и поддържане на здравен статус. Здравното осигуряване е остър проблем за тези, които не работят, не учат и не са регистрирани в Бюра по труда, съответно би следвало сами да заплащат осигуровките си. В допълнение към здравните, младежите се сблъскват и с чисто административни предизвикателства. При напускане на системата на грижа, много от тях остават без адресна регистрация (тъй като адресът им преди това е бил този на услугата/институцията), което им създава проблеми от всякакъв административен характер като регистриране в бюро по труда, поддържане на здравен статус, сдобиване с лични документи и почти всички административни процедури, изискващи предоставяне на лични данни, сред които и постоянен адрес.

6. Описание на услугите в Програма „Подкрепа за независим и самостоятелен живот“

Програма „Подкрепа за независим и самостоятелен живот“ е разработена от Сдружение SOS детски селища, България като етап от подкрепата, която сдружението оказва на отглежданите в услугите деца и младежи. Програмата се осъществява от Сдружението от 2001 г. Основанието за нейното разработване е свързано с идентифицирана потребност за напускащите алтернативна грижа от подкрепа с цел плавен преход към независим живот. Тази подкрепа има индивидуален характер и се планира съобразно конкретните нужди.

6.1. Цели и задачи на Програмата

Програма Начало на самостоятелен живот е комплекс от услуги, чиито цели са да насърчат и да подкрепят старта на младежите в самостоятелния им живот, чрез постигане на устойчива заетост и редовен доход, осигуряване на подходящо жилище, продължаване или завършване на образование, осигуряване на достъп до здравеопазване, и поемане на контрол и отговорност за живота си. Според Правилника на програмата: „Връзката с младежите, завършили ПНСЖ, продължава с консултиране и съвети в трудни житейски ситуации, емоционална и друга подкрепа, помощ за защита на правата им. Всеки младеж, израснал в алтернативна грижа, е подкрепен да запази връзката с хората, грижили се за него, за емоционална подкрепа през целия му живот, стимулираща младежа да споделя своите успехи и проблеми“.

Основните задачи на услугите са разположени в основните области на подкрепа, а именно образование, заетост, място за живот, здравеопазване и комуникация и общност.

6.2. Целева група на програмата

Целевата група на услугата е ясно дефинирана според основни критерии, които определят групите младежи, които могат да се възползват от предлаганите дейности. Те са следните:

- Младежи, навършили 16 г., живеещи в алтернативна грижа (Приемна грижа, ЦНСТ или друга резидентна услуга)
- Младежи, живели в и напуснали алтернативна грижа (ако не са реинтегрирани или осиновени)

Младежите могат да се възползват от стартиране на услугата до 1 година след напускане на алтернативна грижа, а за напусналите през предишни години до навършване на 19 г. възраст.

6.3. Очаквани резултати

Максималният срок на подкрепа по ПНСЖ е 3 години, считано от датата на подписване на договор между младежа и Сдружението. Ако младежът напусне Програмата, но след това отново бъде включен, времето, през което не е бил в Програмата, се включва към общата продължителност на подпомагане. За младежи, които към момента на изтичане

на три-годишното им участие в ПНСЖ продължават да учат във висше учебно заведение, участието в Програмата може по изключение да се удължи с не повече от една календарна година.

Очакваните резултати от участието на младежите в програмата са свързани с:

- Постигане на самостоятелност по отношение на задоволяване на базовите потребности като жилище и заетост
- Упражняване на права по отношение на здраве и образование
- Запазване на съществуващи и създаване на нови връзки в общността.

6.4. Основни дейности и услуги

6.4.1. Основни принципи и подходи

Индивидуален подход

Основният подход при планирането и осъществяването на услугата е индивидуалният. Прилагането му предполага от една страна ясно планиране въз основа на идентифицирани потребности на индивидуално ниво, а от друга предоставяне на индивидуален пакет от услуги и подкрепящи мерки.

Системен подход

Друг подход при осъществяване на програмата е системният. Той се реализира чрез планирането на мерки и услуги в система, водещи до обща цел, а именно повишаване на възможностите за самостоятелен живот и улесняване на прехода от алтернативна грижа към общността. Този подход е съществен във връзка с допълващия характер на подкрепата и постигането на синхрон между наличните ресурси и други услуги, които младежът ползва.

Интегриран подход

Интегрираният подход се прилага във връзка с необходимостта да се синхронизират дейностите между програмата и подкрепата от други сектори, а именно заетост, образование и здраве. В този смисъл ролята на програмата е да осъществява посреднически и застъпнически дейности, да подкрепя младежите в достъпа им до услуги и упражняването на права.

Участие

Основният принцип при предоставяне на подкрепата е принципът на участие и отговорност. Всеки младеж активно участва в договорния процес, като заявява и мотивира нуждите си по отношение на социално-психологическа подкрепа, място за живеене, здраве, образование, намиране и задържане на работа, юридически услуги и др. Младежът съдейства при правенето на социална оценка на потребностите му, предоставя информация и участва при идентифицирането на потребности и ресурси. Участието е на консултативно ниво и на ниво вземане на решения при изработването на индивидуалния план. Младежът планира наличните ресурси и необходимата допълваща подкрепа за постигане на самостоятелност. Постигането на високо ниво на участие се гарантира и от разпределението на отговорностите в рамките на планираните дейности, като съществена част от тях са отговорност на младежа.

6.4.2. Основни дейности и етапи на осъществяване

Основните услуги, които се осъществяват в рамките на програмата следват логиката на управление на случай.

Първият етап от подкрепата е осъществяване на индивидуална социална оценка.

Индивидуалната оценка е първи етап от управлението на случай. Тя цели събиране и анализ на информация с оглед идентифициране на потребностите от подкрепа, силните и слабите страни на младежа, ресурсите (личностни, материални и социални), на които може да разчита. От съществено значение в рамките на оценката е анализът на връзките и взаимоотношенията на младежа с близки, родственици, връстници и др. и за целта в рамките на социалната оценка се използват различни методи в социалната работа като генограма, еко карта, индивидуално интервю, лична история и др.

Вторият етап от подкрепа е планирането.

Планът за подкрепа съдържа дейности и мерки, отговорности и срокове, както и график за проследяване на изпълнението. Всички дейности са подчинени на идентифицирана дългосрочна цел, области на развитие, средносрочни и краткосрочни цели. Планът съдържа и показатели за проследяване на постигнатите резултати и успеваемост, както и необходими ресурси за осъществяване.

Според Насоки за съдържанието на индивидуалния пакет за подкрепа следните обстоятелства имат влияние върху пакета от дейности:

- Материално положение на младежа
- Наличие или отсъствие на източници на доход
- Наличие или отсъствие на място за живеене след напускане на алтернативна грижа
- Образователен статус
- Планове и желания на младежа и всички други относими обстоятелства.

Индивидуалният пакет за подкрепа може да включва следните елементи:

- Средства за здравно осигуряване, и средства за лечение в съответствие с потребностите на младежа, непоети от Здравната каса; специализирана стоматологична, психологическа и/или психиатрична помощ.
- Заплащане изцяло или отчасти на наем за общежитие (когато е налице общежитие от общински фонд, студентско общежитие или общежитие, предоставено от работодател) или жилище от частния пазар.
- Средства за заплащане изцяло или отчасти на такси за обучение и други дължими разходи във Висше учебно заведение (ВУЗ); средства за покриване на такси за курсове за придобиване на професионална квалификация (напр. за шофьори, охранители, готвачи и пр.); такси за курсове според личните интереси на младежа (езикови, изкуства, ИТ умения и пр.)
- Подкрепа за подпомагане на активно търсене на работа, включително за изваждане на необходимите документи за започване на работа.
- Социално-психологически консултации.

- Юридическа помощ.
- Придружаване.

Индивидуалният пакет за подкрепа трябва да бъде създаден така, че да осигурява нарастваща във времето степен на самостоятелност. Съответно, финансовото изражение на подкрепата, ако има такова, следва да намалява постепенно и да приключи изцяло до края на периода на подкрепа.

Третият етап от програмата е реализиране на планираните дейности и осъществяване на подкрепа.

Според идентифицираните индивидуални нужди, пакетът от мерки може да включва психологическа подкрепа, професионално ориентиране, подкрепа за кандидатстване и задържане на работа, помощ при достъп до административни услуги, консултации с юрист и пр. В рамките на програмата се предоставя и финансова подкрепа според индивидуалните пакети, главно в областта на психо-социална подкрепа, продължаване на образованието, здраве и професионално ориентиране.

6.4.3. Процедури за включване, подкрепа и напускане на програмата

Процедурата за включване в програмата съдържа няколко основни етапа.

Първа стъпка: Оповестяване и информиране

В този първи етап от процедурата за включване в програмата се осъществява информиране относно възможностите, които тя предлага, начина на включване и необходимите документи.

Втора стъпка: Оценка и планиране

На този етап се осъществява социалната оценка и планиране на подкрепата с участие на младежа. След планирането младежите подават молба за подкрепа, към която се прилагат социалната оценка и индивидуалния план.

Трета стъпка: Решение за подкрепа

Решението за подкрепа се взема от оторизирани специалисти (Комисия), която разглежда социалната оценка, плана и молбата и прави мотивирано предложение за подкрепа. Вземането на решение може да се подкрепи и от изслушване на младежа и дискутиране на теми и проблеми, важни за решението. Директорът на програмата взема решение въз основа на направеното предложение в едномесечен срок от постъпване на предложението. Решението се комуникира с младежа до три дни от издаването му. Младежът може да обжалва решението, ако не е съгласен в срок от един месец от издаването му.

Четвърта стъпка: Договаряне

Младежът, приет в ПНСЖ, подписва договор за подкрепа със Сдружението, доставчик на услугите в програмата, представлявано от съответния Директор на Програма. Договорът регулира правата и задълженията между договарящите се страни по време на ПНСЖ.

Пета стъпка: Прекратяване на ползването

Договорът за подкрепа може да бъде прекратен по следните причини: по желание на младежа;

емиграция на младежа в чужбина; нежелание на младежа да спазва договора; нежелание на младежа да работи за постигане на целите в индивидуалния план за постигане на самостоятелност, който е неразделна част от договора. Решение за прекратяване на договора взема съответният Директор на Програма, който е подписал договора от страна на Сдружението, въз основа на доклад от съответната Комисия по ПНСЖ.

6.5. Екип за предоставяне на услугите в програмата

Услугите в програмата се предоставят от обучени социални работници, които имат знания и умения за работа с младежи, напускащи системата на алтернативна грижа. В рамките на програмата се определя и Комисия, която се състои от минимум трима членове. Те се определят за срок от една година и мандатът им може да бъде продължен, но за не повече от общо четири години. Членовете на Комисията са доброволци, уважавани и компетентни лица, с подходящ опит и умения. Всеки новоизбран член на Комисията преминава през структурирано кратко обучение относно Концепцията и Правилника по ПНСЖ. Комисията избира измежду своите членове Председател, който координира свикването на заседания и ги ръководи.

Комисията може да заседава и взема решения и чрез електронни комуникации, когато провеждането на физически заседания е затруднено.

6.6. Стандарти за качество на услугите в програмата

Стандартите за качество на услугите в програмата са организирани около няколко области, а именно: права на младежите, напускащи алтернативна грижа, участие и овластяване, ефективност на подкрепата и компетентност, лидерство и управление. Във всяка област са предложени списък от стандарти, общо 12, както и показатели за постигане. Предложените стандарти са базови и не отменят, а допълват националните стандарти за качество в услугите Информирание и консултиране, Посредничество и застъпничество.

Таблица 2 Стандарти за качество на услугите в програмата

Права на младежите, напускащи алтернативна грижа	
Стандарти	Показатели за постигане
Стандарт 1 Всяко дете и младеж, който напуска системата за алтернативна грижа има право на подкрепа за улесняване на социалната интеграция	1.1. Подкрепата за социална интеграция се осъществява чрез социални услуги с резидентен или консултативен характер. 1.2. Подкрепата за социална интеграция започва още в рамките на резидентния престой за всички деца, навършили 16г., независимо от периода на настаняване. 1.3. Децата и младежите имат право да участват в оценка на потребностите от подкрепа. 1.4. Децата и младежите имат право да участват в планиране на подкрепата за социална интеграция. 1.5. Децата и младежите познават правата си и могат да ги отстояват в услугите и в общността.

Права на младежите, напускащи алтернативна грижа	
Стандарти	Показатели за постигане
Стандарт 2 Всяко дете и младеж, който напуска системата за алтернативна грижа има избор на вида подкрепа, която може да получи	<p>2.1. Децата и младежите имат право да избират услуги за подкрепа.</p> <p>2.2. Децата и младежите имат право на индивидуализиран подход при избора на подкрепящи мерки.</p> <p>2.3. Децата и младежите имат право да договарят областите на подкрепа.</p>
Стандарт 3 Децата и младежите, които напускат системата на алтернативна грижа се третират с достойнство и уважение	<p>3.1. При предоставянето на услугите се отчита възрастта на децата, увреждането, културата, религията, принадлежността към общност и личната история.</p> <p>3.2. Работещите в програмата имат познания за културата на децата и младите хора, тяхната семейна история, религия, общност и връзки, като ги улесняват и подкрепят в разбирането им.</p> <p>3.3. Програмата се предоставя така че, съществуващите социални и общностни връзки на децата и младежите да се поддържат и да се насърчават, както и да установят нови приятелства и мрежи, хобита и интереси и да бъдат включени в общността.</p>
Участие и овластяване на младежите, напускащи алтернативна грижа	
Стандарт 4 Децата и младежите, които напускат системата на алтернативна грижа участват в оценката на потребностите и планирането на подкрепата	<p>4.1. Гледната точка на децата и младежите трябва да бъде чута в целия процес на оценка и планиране.</p> <p>4.2. Децата и младежите са окуражени да участват във вземането на решения за техния живот в максимална степен.</p> <p>4.3. Социалните работници подкрепят участието на децата и младите хора във вземането на решения по подходящ начин по всички въпроси, засягащи живота им.</p> <p>4.4. Децата и младите хора разбират как тяхното мнение е взето предвид, а когато техните желаниа или притеснения не се вземат предвид им се оказва подкрепа да разберат причините за това.</p>
Стандарт 5 Децата и младежите, които напускат системата на алтернативна грижа участват в избор на дейности и подкрепящи ги социални работници	<p>5.1. Децата и младите хора имат право на избор по отношение на подкрепящите ги социални работници.</p> <p>5.2. Децата и младите хора планират дейностите, които ще бъдат осъществени, така че да съответстват на визията им за бъдещето. Децата и младите хора получават подкрепа, която съответства на техните потребности.</p>

Права на младежите, напускащи алтернативна грижа	
Стандарти	Показатели за постигане
Стандарт 6 Децата и младежите, които напускат системата на алтернативна грижа ползват форми и механизми за обратна връзка	<p>6.1. Децата и младите хора са окуражавани да споделят обратна връзка относно всички етапи на подкрепа.</p> <p>6.2. Децата и младите хора знаят, че ще бъдат изслушани, без да се страхуват от каквито и да било последствия, когато поставят въпроси или изразяват своята загриженост или притеснения относно програмата и услугите.</p> <p>6.3. Границите на поверителност са внимателно обяснени на децата и младите хора, за да се избегне нарушаване на доверието.</p> <p>6.4. Децата и младите хора са запознати по достъпен за тях начин с реда за подаване на жалби и оплаквания до доставчика и органите по закрила на детето.</p> <p>6.5. На децата и младите хора със затруднена комуникация е осигурена възможност за подаване на жалби и оплаквания.</p>
Ефективност на подкрепата	
Стандарт 7 Социалната оценка на потребностите идентифицира стъпките по пътя към самостоятелност	<p>7.1. Социалната оценка на потребностите се базира на надеждна информация, получена от различни източници.</p> <p>7.2. Социалната оценка на потребностите е цялостна и системна, т.е. отчита всички потребности в тяхната взаимосвързаност.</p> <p>7.3. Социалната оценка на потребностите е ориентирана към потребности, свързани с постигането на самостоятелност.</p> <p>7.4. Социалната оценка на потребностите се актуализира периодично при всяка промяна на обстоятелствата, но не по-рядко от 6 месеца.</p>
Стандарт 8 Планът за работа очертава посоката за развитие на умения, самостоятелност и интегриране в общността в максимално възможна степен	<p>8.1. Всички младежи, напускащи грижа трябва да имат план за интеграция, базиран на техните нужди</p> <p>8.2. Планът за работа трябва да има цел, която да е насочена към самостоятелност</p> <p>8.3. Всички цели, дейности и очаквани резултати са в съответствие със социалната оценка</p>
Стандарт 9 Всички цели и дейности трябва да са ориентирани към постигане на резултат	<p>9.1. Планът съдържа ясни срокове и показатели за преценка на постигнатите резултати</p> <p>9.2. Планът се преглежда в случай на необходимост и при повторна социална оценка, но не по-рядко от 6 месеца.</p> <p>9.3. Младите хора проследяват заложените в плана дейности, т.е. имат самостоятелен контрол върху него.</p>

Права на младежите, напускащи алтернативна грижа	
Стандарти	Показатели за постигане
Компетентност, лидерство и управление	
Стандарт 10 Структурата на персонала е подходяща и отразява целите на програмата и потребностите на децата и младите хора	10.1 Програмата разполага с достатъчно персонал, така че да осигури прилагане на индивидуален подход за работа с децата и младежите. 10.2. Персоналът притежава необходимите знания и умения за работа с децата и младежите. 10.3. Програмата разполага с компетентна комисия за включване на младежите в нея.
Стандарт 11 Програмата има разработени ефективни механизми за подбор и повишаване на професионалната квалификация на персонала	11.1. Програмата има разписани изискванията и необходимите професионални компетенции за подбор на персонала. 11.2. Програмата предлага въвеждащо, поддържащо и надграждащо обучение за персонала и комисията. 11.3. Предвидена е периодична супервизия и професионална подкрепа за персонала.
Стандарт 12 Професионална компетентност, която гарантира постигане на резултати за потребителите	12.1. Работещите трябва да познават психологическите и социални характеристики на децата и младежите, отглеждани извън семейна среда. 12.2. Работещите следва да имат умения за осъществяване на консултативен процес спрямо децата и младите хора, приемайки, че последните имат водеща роля в него. 12.3. Работещите трябва да имат умения за работа със семействата, общността и други сектори.

Място на Програмата в системата от услуги на национално ниво

Законът за социалните услуги (както е посочено по-горе в доклада), ги дефинира като дейности за подкрепа на лицата за превенция или преодоляване на социалното изключване, реализиране на права и подобряване качеството на живот. В този смисъл, потребностите на децата и младите хора, които напускат или им предстои да напуснат системата на алтернативна грижа изглежда попадат в обхвата на този закон. В същото време, както вече беше описано, те попадат сред целевите групи на социалните услуги до навършване на пълнолетие, ако са с увреждане, ако са в кризисна ситуация или имат потребност да преодолеят последиците от такава ситуация. В този смисъл те биха могли да бъдат целева група на социалните услуги, особено ако не са подготвени за самостоятелен живот в общността и напускането на алтернативна грижа се дефинира като кризисна ситуация.

Друга тема е кои от описаните в ЗСУ социални услуги биха могли да окажат най-ефективна подкрепа на децата и младите хора, напускащи алтернативна грижа, така че да осигурят социалната им интеграция и необходимото ниво на самостоятелност.

Анализът на спецификата на социалните услуги представени в ЗСУ, показва, че четири от услугите, ако се предоставят в комплекс биха могли да постигнат целите на ПНСЖ. Тези услуги са:

- „Информирание и консултиране“ по чл. 15, т. 1 от ЗСУ е дейност за изследване и разбиране

заедно с лицето на проблеми и затруднения, които то среща за постигане на основните цели в неговия живот, и запознаване със и обмисляне на възможните решения и действия за преодоляването им²⁵.

- „Обучение за придобиване на умения“ по чл. 15, т. 5 от ЗСУ е дейност, която се осъществява в специализирана среда или мобилно, за подготовка на деца и пълнолетни лица за придобиване на умения за самостоятелност, независим живот, самостоятелно справяне с проблеми и затруднения, както и умения за грижа и подкрепа за деца и за зависими от грижа членове на семейството.²⁶
- „Застъпничество“ по чл. 15, т. 2 от ЗСУ е дейност за подкрепа на лицето да защити и да отстоява своите права и потребности в рамките на налични правни и административни процедури.²⁷
- „Посредничество“ по чл. 15, т. 2 от ЗСУ е осъществяване на взаимодействие и координация между служител, осъществяващ дейности по предоставяне на социални услуги, със служител/служители от други услуги или от различни институции, организации и административни органи в интерес на заинтересовано лице, което има нужда от конкретна подкрепа за реализиране на своите права и потребности.²⁸

Фигура 1 Програма начало на самостоятелен живот

25 Закон за социалните услуги (2020), достъпен на: <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2137191914>

26 Пак там

27 Пак там

28 Пак там

Предлагането на горепосочените услуги би могло да доведе до постигане на самостоятелност за децата и младите хора, напускащи алтернативна грижа. В същото време основни компоненти от програмата, като осигуряване на средства за здравно осигуряване, средства за лечение в съответствие с потребностите на младежа, непоети от Здравната каса; специализирана стоматологична, психологическа и/или психиатрична помощ; заплащане изцяло или отчасти на наем за общежитие (когато е налице общежитие от общински фонд, студентско общежитие или общежитие, предоставено от работодател) или жилище от частния пазар и заплащане изцяло или отчасти на такси за обучение и други дължими разходи във Висше учебно заведение (ВУЗ); средства за покриване на такси за курсове за придобиване на професионална квалификация (напр. за шофьори, охранители, готвачи и пр.); такси за курсове според личните интереси на младежа (езикови, изкуства, ИТ умения и пр.) не могат да бъдат част от системата на социалните услуги. Тези средства, според действащото законодателство могат да бъдат осигурени чрез социални помощи, но възможностите за това и условията, на които трябва да отговарят младите хора, са ограничени.

7. Добри практики в Европа за работа с напускащи системата за грижа

Преминаването от юношество към зряла възраст е критичен и понякога труден преход от жизнения етап за младите хора, но особено за „напусналите грижи“. Тези млади хора, които напускат алтернативна грижа, са подобни по много начини на своите връстници, които са израснали със семейството си. Въпреки това, много от тях са имали трудно детство, имат по-слаба мрежа за подкрепа и могат да се сблъскат със специфични предизвикателства при достъпа до работа, по-нататъшно образование и жилище, когато напуснат грижата. В резултат на това пътят им към независимост често е по-дълъг и неравен и някои са изложени на риск да станат част от най-социално и икономически изключените млади хора в обществото. За да преминат към независим живот, подобно на техните връстници, напусналите грижа се нуждаят от подкрепа. Общите социални и други услуги, макар и повече или по-малко широко достъпни, не са съобразени с нуждите на напускащите грижата, които освен това могат да имат затруднения при достъпа до тях. Следователно напусналите грижа се нуждаят както от формална, така и от неформална подкрепа, която надхвърля универсалните услуги и предимства, достъпни за всеки млад човек²⁹. Тази подкрепа включва гъвкава помощ през преходната фаза, по-голям набор от подкрепени и независими възможности за настаняване и академични и неакадемични възможности за развиване на необходимите умения за света на работата и независимия живот.

Предоставянето на подходящи и достъпни услуги за социална интеграция след напускане на грижа подобрява резултатите и качеството на живот на младите хора. Редица изследвания³⁰ относно достъпа до услуги за последваща грижа показват, че напусналите грижи могат да се сблъскат със значителни трудности. Авторите твърдят, че трябва да има по-добър достъп до услуги за подкрепа и че те трябва да бъдат достатъчно гъвкави и адаптивни, за да предоставят значима и навременна подкрепа на индивида. Подкрепата също трябва да се осъществява в рамките на по-координирана и широкообхватна стратегия за здраве и благосъстояние, с добре финансирани и структурирани услуги.

Анализ на налични услуги в 30-те държави от Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР), показва, че в 28 (без Колумбия и Мексико) от тях младите хора имат право на подкрепа за последващи грижи, въпреки че бяха предоставени малко данни за приемането. Няколко страни са задължени да поддържат контакт с напусналите грижи, които отказват подкрепа след грижи. В Норвегия лицата, напуснали грижата, трябва да бъдат уведомени поне веднъж в рамките на една година за първоначалния отказ на последваща подкрепа, за която имат право. Това им дава възможност да променят решението си и да се съгласят на последващи грижи.³¹ В таблицата по долу е представена актуална информация относно подкрепата, която напускащите грижа получават в 30 държави, членове на ОИСР.

29 Marion, E. and V. Paulsen (2019), “The transition to adulthood from care: A review of current research”, in Mann-Feder, V. and M. Goyette (eds.), *Leaving Care and the Transition to Adulthood: International Contributions to Theory, Research, and Practice*, Oxford University Press, Oxford.

30 Dixon, J. (2008), “Young people leaving care: health, well-being and outcomes”, *Child & Family Social Work*, doi: 10.1111/j.1365-2206.2007.00538.x, pp. 207-217, <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2007.00538.x>.

31 https://www.oecd-ilibrary.org/sites/1939a9ec-en/1/3/3/index.html?itemId=/content/publication/1939a9ec-en&_csp=b85a2fb500d7439d735b6d13f881df9d&itemIGO=oecd&itemContentType=book

Таблица 3 Услуги за напускащи грижа в ОИСП държави

Държава	Право на подкрепа и последващи грижи	Финансова подкрепа	Жилищна подкрепа	Подкрепа за контакт с различни служби	Мониторинг и оценка на услугите за напускащи грижа
Австралия	Да	Да	Да	Смесени между щати и територии	Смесени между щати и територии
Австрия	Да	-	-	Същият доставчик на услуги	-
Канада	Да	Да	Да (не автоматично в Манитоба)	Да (Същият доставчик на услуги в Юкон)	Да (не в Онтарио)
Чили	Да	-	Да	Да	-
Колумбия	-	-	-	Същият доставчик на услуги	-
Коста Рика	Да	Да	Да	-	Да
Чехия	Да	Да	-	Да	-
Дания	Да	Да	Да	Същият доставчик на услуги	Да
Финландия	Да	Да	Да	Да	Да
Франция	Да	Да	Да	-	-
Унгария	Да	Да	Да	-	-
Исландия	Да	Да	Да	Същият доставчик на услуги	-
Ирландия	Да	Да	Да	Същият доставчик на услуги	Да
Израел	Да	Да	Да	-	Да
Италия	Да	Да	Да	Същият доставчик на услуги	Да
Япония	Да	Да	Да	-	-
Латвия	Да	Да	Да	Същият доставчик на услуги	-
Литва	Да	Да	Да	Да	Да

Държава	Право на подкрепа и последващи грижи	Финансова подкрепа	Жилищна подкрепа	Подкрепа за контакт с различни служби	Мониторинг и оценка на услугите за напускащи грижа
Мексико	-	-	-	-	-
Нидерландия	Да	-	Да	Да	-
Нова Зеландия	Да	Да	Да	Да	Да
Норвегия	Да	Да	Да	Да	Да
Полша	Да	Да	Да	-	Да
Португалия	Да	Да	Да	Да	Да
Словения	Да	-	-	Същият доставчик на услуги	-
Испания	Да	Да	Да	Да	-
Швеция	Да	Да	Да	Същият доставчик на услуги	Да
Турция	Да	Да	Да	Същият доставчик на услуги	Да
Велокобритания	Да	Да	Да	Да (Същият доставчик на услуги в Шотландия!)	Да
САЩ	Да	Да	Да	Същият доставчик на услуги	Да

Анализът на данните показва, че в 24 държави от ОИСР младите хора, напускащи грижи, могат да получат финансова подкрепа. Тази подкрепа варира от еднократни плащания с „фиксирана сума“ за закупуване на стоки и услуги за подпомагане на прехода от грижи, до отговарящи на условията напуснали грижи, които имат достъп до универсални обезщетения. По отношение на първото, напусналите грижи във Франция например имат право на финансова подкрепа под формата на надбавки за връщане в училище. Тези надбавки обикновено се изплащат годишно на семейства в нужда; в случай на лица, напуснали грижата, сумата от тези плащания и лихвите, натрупани през годините, се предоставят на младия възрастен при навършване на 18 години. В няколко държави лицата, напуснали грижата, могат да получават текущи плащания, които често зависят от по-нататъшно образование. Например в Израел напусналите грижи могат да получат еднократно плащане, както и финансова подкрепа за период до три години, ако учат, както и допълнителна стипендия, ако учат за придобиване на степен³².

В 25 държави (Таблица 3) е налице помощ за лицата, напуснали грижите, да получат достъп до

32 Пак там

жилищна подкрепа. Тези помощи варират от универсални помощи, достъпни за всеки, който има право на социални жилища, до жилища, разпределени специално за уязвими млади хора, и до субсидии и грантове. В повечето случаи процесът за определяне на жилищните помощи започва преди младият човек да напусне грижата. Само няколко държави биха могли да предоставят данни за това колко напуснали грижи имат достъп до жилищна подкрепа, отчасти защото предоставянето на услуги варира значително в отделните държави и данните не винаги се събират на федерално или централно ниво.

Освен това, почти никоя държава няма данни за напуснали грижи, които са или са били бездомни. Проучванията обаче показват, че младите хора, които напускат грижите извън дома, са изложени на повишен риск от бездомност. Например, почти две трети от бездомните младежи в Австралия³³ и Холандия³⁴ идват от грижи извън дома³⁵. Във Франция почти една четвърт от лицата, използващи услуги за бездомни, преди са били в грижи извън дома. В три американски щата най-малко една трета от бившите приемни деца са останали без дом поне веднъж преди 26-ия си рожден ден, в сравнение с около 4% в националната младежка популация³⁶. Национално проучване в Чили установява, че 25% от бездомните хора съобщават, че са живели в грижи на някакъв етап от живота си. Шотландия е една от страните, които предприемат стъпки за справяне с бездомността сред напускащите грижи. През 2019 г. работна група от различни агенции публикува Пътеката за предотвратяване на бездомността сред младежите – Подобряване на пътеките за жилищно настаняване на напусналите грижи³⁷, насочена към подобряване на жилищното настаняване на напусналите грижи в Шотландия и предотвратяване на бездомността. Докладът подчертава редица основани на доказателства мерки за подобряване на резултатите за напусналите грижи, включително значението на продължаващата грижа като ключова мярка за предотвратяване на бездомността чрез позволяване на по-плавен преход от грижа.

В редица европейски държави са разработени модели и успешни програми и услуги за напускащите системата на грижа млади хора. Изследване на SOS Children's Villages International³⁸ разглежда случващото се с младежите, напускащи системата на грижа в пет европейски държави – Австрия, Германия, Норвегия, Унгария и Хърватия. Представена е информацията относно политиките и правото на подкрепа на младите хора в системата на грижа и при напускане.

В Австрия законовото право на подкрепа за децата и младите хора приключва на 18-годишна възраст. Възможности за разширяване на подкрепата има за младежи до 21-годишна възраст, но те са различни и зависят от политиките на местно ниво. Подкрепата може да се удължи като период само, ако младежът вече е бил клиент на услугата, той / тя се съгласява с условията, ако младият човек отговаря на условия, наложени от държавата и ако продължаващата подкрепа се счита за необходима. Престоят в системата на грижа може да бъде удължен при условие, че младежът продължава образованието си или друга форма на обучение и поиска такова удължаване на престоя.

33 MacKenzie, D. et al. (2016), The Cost of Youth Homelessness in Australia, Centre for Social Impact, Sydney, https://www.csi.edu.au/media/uploads/CYHA_FINAL_REPORT_18April2016_v0dqGpT.pdf.

34 SZN (2017), Factsheet Zwervjongeren Nederland, Stichting Zwervjongeren Nederland.

35 Frechon, I. and M. Marpsat (2016), "Placement dans l'enfance et précarité de la situation de logement", Économie et Statistique 488-489, <https://www.insee.fr/fr/statistiques/2123144?sommaire=2123156>.

36 Dworsky, A., L. Napolitano and M. Courtney (2013), "Homelessness during the transition from foster care to adulthood", American journal of public health, Vol. 103 Suppl 2/Suppl 2, pp. S318-S323, <https://doi.org/10.2105/AJPH.2013.301455>.

37 A Way Home Scotland (2019), Youth Homelessness Prevention Pathway: Improving Care Leavers Housing Pathways, https://bettercarenetwork.org/sites/default/files/2019-11/Youth_Homelessness_Prevention_Pathway.pdf (accessed on 5 April 2022).

38 Cameron, C., (2016), 'Leaving care and employment in five European countries: an undocumented problem?', p.3, https://www.sos-childrensvillages.org/getmedia/908bc3ed-244d-48d0-b8e1-d44d8cdd8e8a/SOS-CVI_Leaving-Care-and-employment-report_Final.pdf

SOS Детски селища в страната предоставя подкрепа под формата на консултантски офис, където младежите могат да поискат помощ за намиране на работа, психологическа помощ, намиране на жилище и др.

Във **Великобритания** има широко развита система от услуги и мрежа за подкрепа на напускащите системата на алтернативната грижа, тъй като през последните години се наблюдава увеличаване на броя пребиваващи и съответно напускащи тази система. Съществува както асоциация, така и фондация с името Care leavers³⁹ чиито цели и дейности са свързани с подкрепа на напускащите системата на грижа младежи в основните области – финансова, здравна, жилищна и др.

Англия: Да останеш на място („Staying Put“)

През 2008 г., същата година, когато е приет Законът за децата и младите хора от 2008 г., Англия въвежда програма за разширена грижа, наречена Staying Put, която позволява на младите хора в стабилна приемна грижа да останат с полагащите грижи до 21-годишна възраст. Програмата стартира като пилотна в периода 2008 г. до 2011 г. с участието на 11 местни власти и по-късно е законодателно утвърдена като универсално право през 2014 г. Целите на програмата са да улесни по-плавния път към зряла възраст за младите, напуснали грижите, да увеличи максимално техните постижения в образованието, обучението и заетостта, и да вземе под внимание мненията на младите хора относно момента на преминаването им от грижи към самостоятелност.

Изчислено е, че значителен брой напуснали грижи (повече от 1 500) са използвали схемата Staying Put всяка година от началото на програмата. През 2018 г. 55% от отговарящите на условията младежи все още живеят с бившите си обгрижвачи три месеца след като са навършили 18 години.

Да останеш близо (“Staying close”)

Въпреки успеха си, програмата Staying Put не е достъпна за млади хора, напускащи резидентна грижа (домове за деца), което се счита за значителен недостатък. В отговор правителството на Обединеното кралство въвежда през 2018 г. инициативата „Да останем близо“, чрез която млади хора, преминаващи от резидентна грижа, могат да живеят близо до предишните си домове, за да поддържат съществуващите положителни взаимоотношения с бившите си полагащи грижи. Двугодишният пилотен проект е приложен от осем местни власти. Пилотните проекти са оценени и е установено, че имат положителни резултати. Правителството заявява, че се е ангажирало с национално внедряване на Staying Close и през май 2021 г. обявява финансиране от 3,6 милиона GBP за разширяване на пилотните проекти Staying Close.

Източник: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/1939a9ec-en/1/3/2/index.html?itemId=/content/publication/1939a9ec-en&_csp_=_b85a2fb500d7439d735b6d13f881df9d&itemIGO=oe&itemContentType=book#section-d1e455

Уелс: Когато съм готов (“When I am ready”)

Програмата „Когато съм готов“ беше създадена от правителството на Уелс през 2015 г., за да подготви местните власти за новите им законови задължения съгласно Закона за социалните услуги и благосъстоянието (Уелс), който влезе в сила през април 2016 г. Тези нови отговорности включват: ако млад човек и неговият приеман родител желаят да сключат договор за живот след 18 години, когато младежът навърши 18 години, предоставяйки информация на всички заинтересовани страни относно този режим на живот след 18 години и подкрепяйки и улеснявайки всяка договорена договореност.

39 The Care Leavers Foundation, (2018), 'About us', http://www.thecareleaversfoundation.org/About_US

Програмата дава възможност на младежи в приемни семейства да продължат да живеят с техните родители, след като навършат 18 години. Целта е да се осигури на младите хора в приемни семейства стабилна и загрижена семейна среда до 21-годишна възраст, за да могат да развият своите умения и увереност и да направят успешен преход към независим живот. Тази възрастова граница може да бъде удължена до 25 години, ако младият човек завършва договорена програма за образование или обучение. Както при програмата *Staying Put* в Англия, понастоящем няма разпоредба за младите хора в жилищно настаняване (домове за деца) да останат в тази среда след 18-ия си рожден ден.

Източник: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/1939a9ec-en/1/3/2/index.html?itemId=/content/publication/1939a9ec-en&_csp_=b85a2fb500d7439d735b6d13f881df9d&itemIGO=oecd&itemContentType=book#section-d1e455

В **Германия** няма легална дефиниция за напускащите грижа, въпреки че терминът се използва. Младите хора на възраст от 18 до 27 години имат достъп до постоянна подкрепа в системата за грижи за младите хора, но това не се ограничава само до напускащите грижата. Централната точка на федералната правна рамка за социално-образователното осигуряване на деца с проблеми, отнасяща се до всички млади хора до 18-годишна възраст (разширена подкрепа за младежи до 21-годишна възраст и в изключителни случаи до 27-годишна възраст), е правото на детето на помощ в неговото възпитание и образование. Изпълнението се осъществява чрез местни младежки офиси и независими организации, които предоставят услуги.

В **Норвегия** Законът за грижа за детето определя мерки, приложими за деца под 18 години. Преди навършване на 18-годишна възраст, е налице задължение да се оцени и да се вземе решение дали да продължи подкрепата, което може да бъде чрез разширяване на настаняването в резидентни грижи 12 месеца или поддръжка след грижа, която може да бъде до навършване на 23 години. Ако се използват услуги, те трябва да бъдат подкрепени с писмен план. Ако искането за услуги е отказано, властите трябва да дадат основания за това и решенията винаги трябва да бъдат в най-добрия интерес на детето. Младите хора могат да обжалват такива решения. В страната се реализират различни програми от организации с нестопанска цел – така наречените „колективи за лечение“: младежи между 16 и 18-годишна възраст, напускащи системите на грижа, са настанявани в общности от семейства с деца. Цитиран е случай на 22 младежи, настанени в три къщи, които са имали проблеми с наркотична зависимост, семейни проблеми, криминални прояви, проблеми в училище и др. Нивото на успеваемост на програмата е добро – 2/3 от настанените след 2 години са се преборили с проблемите с наркотиците, младежите развиват силни връзки с хората, с които живеят.

В Унгария ЗЗД от 1997 г. определя условия и методи за последващи грижи, с възможни възрастови граници, места, професионални правила и необходимите професионалисти, професионалната им квалификация и минималния брой професионалисти. Младите хора трябва да се съгласят на последващи грижи и услуги на доброволна основа, но използването на услуги се основава по договор между младия възрастен и услугата. Разработени са услуги като персонализирани консултации и помощ за младежи, на възраст между 18 и 24 години. Помощ за жилище може да бъде поискана до 30 годишна възраст. Младите хора могат да разчитат на осигуряване на достъп до последващи грижи до навършване на 21-годишна възраст; но ако са с увреждания, възрастовата граница е 22; ако са в системата на средно образование е 24; или висше образование е 25 години. Допълнителна грижа може да бъде осигурена в рамките на приемната грижа или в апартаменти за организирано независимо живеене. Освен възможностите за временно настаняване се осигуря-

ва материална подкрепа за ограничен период от време. Има и различни програми и схеми, които имат за цел да насърчават таланта, като например финансова подкрепа за завършване на висше образование (подобна на българската инициатива „Подкрепи една мечта“) или професионално обучение (Arany Janos Talent Fostering Programme).

В **Хърватия** Законът за социалното подпомагане от 2015 г. определя потребителите на услуги за деца на възраст 0 - 18 години без родителска грижа и млади възрастни (на възраст 18 - 21 години) с поведенчески нарушения. Понятието «напускащи грижа» се отнася до тези млади хора, които напускат всякаква форма на алтернативна грижа, като например приемна грижа, поправителна институция или ДДЛРГ. Напускащите системата на грижа могат да се настанят в апартаменти с платени сметки/наем и доставка на хранителни стоки. Тези възможности варират на местно ниво. Този тип подкрепа е от материален характер и не включва обучение за самостоятелен живот. Добра практика има SOS Детски селища Хърватия. Те предоставят полу-самостоятелна програма за настаняване, където наемът в жилищата се покрива за шест месеца, след което, ако младежът започне работа, изплаща сам наема си. Целта е постепенно младите хора да се научат да се справят сами. Могат да останат до 3 години, но ако не придобият умения за самостоятелен живот и финансова независимост, трябва да напуснат програмата. В почти всички случаи програмата е успешна. Част от тези примери включват сериозни изследователски програми, чрез които се събират данни с участието на млади хора, напускащи грижа. По този начин тези програми се планират с оглед максимална ефективност на резултатите.

Финландия, „Добрите следи“ (“Good traces”)

Добрите следи (Huvää jälkeä) е финландски изследователски проект, който се изпълнява от 2021 до 2023 г. и изследва преходите от грижа към зряла възраст, преживявани от напусналите грижа и специалистите, работещи с тях. Проектът се ръководи от университета в Тампере с Университета за приложни науки Savonia и SOS Children's Villages като партньори в консорциума и се финансира от финландското Министерство на социалните грижи и здравеопазването.

Проектът изследва сложните процеси и преживявания, свързани с млад човек, израстващ в приемна или институционална грижа, включително: а) подготовка, б) напускане/пребиваване и в) пребиваване в „последваща грижа“. Фокусът на проекта е върху положителните преживявания, с цел да се научи какво работи и какво представлява положително преживяване при напускане на грижата, като се разглеждат конкретно взаимните и реципрочни преживявания за изграждане на устойчивост на напускащи грижата и професионалисти.

Целите на проекта са:

1. Изграждане на разбиране за процеса на напускане на грижата от гледна точка на напусналите, професионалистите и системата за социални услуги чрез използване на национални въпросници, създадени заедно с участниците;
2. Създаване на разбиране за преходите от грижа, преживявани от млади хора и професионалисти, чрез използване на етнографски и други качествени методологии; и
3. Използване на резултатите от изследването, заедно с приноса на участващите млади хора и професионалисти, за планиране на програма, насочена към младежите, за да подпомогнете развитието на споделена мултипрофесионална работа с млади хора, напуснали грижи.

Източник: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/1939a9ec-en/1/3/2/index.html?itemId=/content/publication/1939a9ec-en&_csp_=b85a2fb500d7439d735b6d13f881df9d&itemGO=oecd&itemContentType=book#section-d1e455

Освен изброените, могат да се открият и други успешни примери сред европейските държави, свързани с начина, по който подкрепят напускащите системата на грижа. В доклад на Европейската социална мрежа, подкрепяна от Европейската комисия⁴⁰, са посочени редица такива примери. Един от тях е FEPA (Испанската Федерация на организации, работещи с младежи, напускащи системата на грижа). В нея членуват 45 организации от осем испански области. Дейностите им включват образователна, финансова, техническа и професионална подкрепа за младите хора от тази целева група. В същата посока са и дейностите, развивани от Espai Cabestany, програма развивана от Каталуния. Младежите над 18-годишна възраст се настаняват в жилища и апартаменти и им се предоставя придружаване и медиаторство по юридически въпроси.

Според предоставените данни в статия на Гардиън, посветена на подкрепата за напускащите услуги в различни европейски държави⁴¹, в повечето държави-членки на ЕС, като Великобритания, Германия или Франция, местните съвети са длъжни да подкрепят младежите, напускащи грижа, поне докато навършат 21 години. В Румъния например, младите хора могат да останат в системата до 26-годишна възраст, ако продължават образованието си или се счита, че могат да бъдат маргинализирани. В Полша младежите, напускащи грижа, получават "овластен настойник" при навършване на 18 години, който заедно с тях изготвя индивидуален план.

В доклад на същия автор⁴², посветен на събиране и анализ на данни за услуги за деца в 14 европейски държави между 2013 и 2015, са идентифицирани силните страни и предизвикателствата в системата и са направени препоръки за справяне с тях. В сравнителен анализ на системите в различните държави участниците в изследването са посочили, че в рамките на принципа, свързан с подобряване на подкрепата за семействата и качеството на алтернативната грижа, е особено важно да се гарантира участието на младежите на етап напускане на системата на грижа.

Успешни примери за практики на национално и местно ниво са например Гаранция за младежта приложена в Северна Франция, Менторска програма за напускащи грижа правонарушители в Галиция, Испания и др.

В обобщение може да се каже, че различните национални примери за политики и програми в областта на подкрепа за напускащите системата на грижа младежи, имат някои общи характеристики.

Най-често политиките се създават и реализират на местно ниво и съответно са множество в рамките на отделните държави. Съществуват различни асоциации и фондации, които се стремят да предоставят интегрирана подкрепа, и сред тях има такива с висока успеваемост. Идентифицирани са разнообразни алтернативни подходи, всички от тях с общата цел да подготвят младежите за самостоятелен живот.

По-висока е ефективността на подкрепата тогава, когато това е постепенен и интегриран процес, отколкото когато се предоставя материална подкрепа за ограничен период от време.

На следващо място, е необходимо да има ментор/съветник, който да подкрепя младите хора в процеса към самостоятелност и да е лице за контакт, към което да се обърнат за проблеми от различен характер: свързани с намиране на жилище, финансова издръжка, намиране на работа, образование и др. Тези ментори могат да създадат индивидуален план за младежите и да координират работата си с други професионалисти.

40 European Social Network, (2012), 'Vulnerable youth in transition to adulthood', www.esn-eu.org/raw.php?page=files&id=340

41 Montero, A., (2016), 'Lessons from Europe: how projects supporting care leavers are transforming lives', The Guardian, <https://www.theguardian.com/social-care-network/2016/nov/10/lessons-from-europe-how-projects-supporting-care-leavers-are-transforming-lives>

42 Montero, A., ESN, (2016), 'Investing in children's services. Improving outcomes', https://www.esn-eu.org/sites/default/files/publications/FINAL_Investing_in_Childrens_Services_WEB.pdf

Не на последно място, тези практики показват, че основният принцип осигуряващ ефективност на подкрепата е принципа на участие на младите хора във вземането на решения за тяхното бъдеще. В Доклад на ОИСР⁴³ се посочват няколко основни извода от анализа по повод услугите и подкрепата за напускащите грижа. Те са свързани с това, че напусналите грижа се нуждаят от време и пространство, подобно на техните връстници, за да преминат успешно от грижа в общността. Те се нуждаят от постоянна подкрепа, в много случаи до дълбока зряла възраст, която надхвърля универсалните услуги, достъпни за повечето млади хора. Тъй като не всички напускащи грижата са еднакви, тази подкрепа трябва да бъде пригодена, за да отговори на различни нужди. Някои напуснали грижи ще претърпят лоши резултати поради натрупани социални и емоционални недостатъци, докато други ще използват ефективно подкрепата, за да излязат успешно от системата за грижа.

Италия: „Учител по автономия“ (“Tutor for Autonomy”)

Обучителят е професионалистът, който помага на напусналите да постигнат целите на своя индивидуален проект. Те се интегрират в съществуващата мрежа от взаимоотношения на младия човек, сътрудничат си със социалните работници и насърчават изпълнението на действията, планирани в индивидуализирания проект. Националният пилотен проект, в рамките на който е разположена ролята на учителя за автономия, се основава на основния принцип за овластяване на млади хора, напуснали грижа. Проектът включва механизми за участие като Младежка конференция, която е форум за млади хора, който улеснява обмена на опит и насърчава иновациите и дава възможност на напусналите грижата както като индивиди, така и като група. Националният пилотен проект, който работи за първата фаза на изпълнение до края на 2023 г. и е рефинансиран за втората фаза до 2026 г. Той е планиран въз основа на констатациите на инициативи, насърчавани от асоциации и местни власти в областта на напускането на грижата, и от мненията на напусналите грижата. Пилотният проект е подкрепен от обширен план за наблюдение и оценка, за да се идентифицират както промените, предизвикани от интервенцията, така и устойчивостта, ефикасността и ефективността на трите основни компонента (проект за автономия, учител по автономия и младежка конференция). В същото време планът за мониторинг и оценка предоставя на участниците инструменти, които могат да улеснят сравнението и критичното мислене, предоставяйки документирани и видими резултати от процесите, подкрепяйки културата на оценка сред операторите, напусналите грижите и участниците от междуинституционалните бордове и мултидисциплинарни екипи.

Източник: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/1939a9ec-en/1/3/2/index.html?itemId=/content/publication/1939a9ec-en&_csp_=b85a2fb500d7439d735b6d13f881df9d&itemGO=oecd&itemContentType=book#section-d1e455

В същият доклад се посочват доказателства от редица изследвания, че напускането на алтернативна грижа трябва да бъде подготвено, като подготовката и планирането за този преход започват отрано и с пълното участие на младия човек. Стабилната грижа трябва да бъде част от холистичен пакет от формална и неформална подкрепа, определен от цялостна и индивидуализирана оценка на нуждите на напусналите грижата. Подкрепата трябва да се основава на законодателство и достатъчно подробна политика и процедури

През последните години има напредък в развитието на услуги за тази група млади хора. Налице е значителна реформа на политиката в много страни, основана на по-добро разбиране на нуждите на конкретни групи напуснали грижи. Както може да се види от примерите за добри практики, посочени по-горе, някои държави възприемат все по-иновативни и основани на доказателства подходи.

43 https://www.oecd-ilibrary.org/sites/1939a9ec-en/1/3/4/index.html?itemId=/content/publication/1939a9ec-en&_csp_=b85a2fb500d7439d735b6d13f881df9d&itemGO=oecd&itemContentType=book#section-d1e6067

8. Изводи и препоръки за промени в законодателството

Напускането на грижа е сериозен и често критичен момент за младите хора в алтернативна грижа. Трудностите зависят от множество фактори, между които е периодът на престой в грижа, запазените връзки с общността, нивото на образование, наличието на увреждане и др. При всички случаи, обаче младите хора се нуждаят от подкрепа и подготовка на напускането. Тази подкрепа може да включва различни компоненти, както директно насочени към осигуряване на жилищно настаняване и финансова подкрепа, така и консултативна и менторска подкрепа. В доклада са цитирани изследвания, които доказват, че ефективните услуги за напускащи грижа, предлагани както преди напускане, така и непосредствено при напускане са превенция на попадането им в кризисни житейски ситуации като бездомност, бедност, липса на заетост и др.

Разработването и предлагането на Програми за подкрепа за независим живот и социална интеграция предполага дефинирането им в нормативната рамка и комбинирането на консултативна и финансова подкрепа. Имайки предвид, че в националното законодателство (ЗСУ и Наредба за качество на социалните услуги) има разписани текстове за подготовка за напускане и развитие на умения за самостоятелен живот⁴⁴ на потребителите на резидентна грижа за деца без увреждания и в по-малка степен за резидентна грижа за деца и младежи с увреждания⁴⁵ усилието трябва да се насочи към дефиниране на компоненти на Програма, която да включва и младите хора, непосредствено след напускането на грижа, младите хора след напускане на приемна грижа и да съдържа интегрирани компоненти, включително и финансова подкрепа.

Основните препоръки в тази насока са:

- Анализ на потребностите от социални и интегрирани здравно-социални услуги на общинско и областно ниво и включване на критерии: прогнозен брой на децата и младите хора, които се очаква да напуснат алтернативна грижа сред критериите за разработване на социални услуги в Наредбата за планиране на социалните услуги за включване в Националната карта на социалните услуги
- Насърчаване и програми за финансиране на новаторски подходи за подобряване на резултатите за напусналите грижи, включително пилотни програми и насърчаване на иновациите на местно ниво, които привличат други участници да помогнат
- Насърчаване на повече изследвания за целевата група, за да се направят валидни изводи за въздействието на програми и мерки
- Програмите за развитие на качеството на предоставяните социални услуги да включват дефиниране на потребностите на групата на младите хора, напускащи грижа, когато

44 Специализираната социална услуга резидентна грижа за деца създава условия за подкрепа на всеки потребител за придобиване на знания и развиване на умения за самостоятелен живот в зависимост от техните възможности и индивидуален потенциал, дава им възможност да изпитват радост, да се забавляват, да преживяват успех и придобият доверие в себе си.

Прекратяване на ползването на социалната услуга резидентна грижа за деца от всеки потребител е планирано и се подготвя съвместно с потребителя и ДСП, като доставчикът на социалната услуга подкрепя потребителя в процеса на преход към новия начин на живот.

45 Наредба за качество на социалните услуги (2022), <https://www.lex.bg/bg/mobile/ldoc/2137223813>

такива услуги ще се предоставят за тях

- Програмите за развитие на качеството на предоставяните социални услуги за резидентна грижа и за деца в приемна грижа да включват активна подготовка за напускане и самостоятелен живот, ранна подготовка и планиране на прехода от грижа към самостоятелност.
- Преглед на възможностите за осигуряване на финансова подкрепа за млади хора, които напускат грижа и включване в съответното законодателство, така че доставчиците на услуги за тях да могат да планират използването им в случай на необходимост.
- Възприемане на холистичен и гъвкав подход за предоставяне на подкрепа(и) въз основа на оценка на нуждите и планиране на устойчив преход. Те могат да включват продължаване на съществуващата подкрепа и/или специализирани услуги за напускане на грижи в области като образование и заетост, психично здраве и стабилно жилище.

Iceland
Liechtenstein **Active**
Norway **citizens fund**

www.activecitizensfund.bg

**SOS ДЕТСКИ
СЕЛИЩА
БЪЛГАРИЯ**

www.sosbg.org

Проектът „ПЪТЕКИ КЪМ СВОБОДАТА: ОВЛАСТЯВАНЕ НА МЛАДЕЖИ ОТ АЛТЕРНАТИВНА ГРИЖА ДА ЗАЖИВЕЯТ САМОСТОЯТЕЛНО И ПЪЛНОЦЕННО“ се изпълнява с финансовата подкрепа на Исландия, Лихтенщайн и Норвегия по линия на Финансовия механизъм на ЕИП. Тази публикация/доклад е създаден/а с финансовата подкрепа на Фонд Активни граждани България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Сдружение SOS Детски селища България и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Фонд Активни граждани България.“